

AGORA

MAGAZINE VOOR SOCIAALRUIMTELIJKE VRAAGSTUKKEN

Thuis ouder worden

De oudervriendelijke stad in Europa | Thuisblijven of falen?
Wonen en migratie op latere leeftijd | **VARIA** Help! De toerist is terug

AGORA 2022-2 JAARGANG 38

REDACTIONEEL

Zoveel mensen, zoveel wensen

Iedereen wil oud worden maar niemand wil oud zijn, zo gaat het gezegde. Bij een slecht passende ruimtelijke omgeving is dit inderdaad goed voorstelbaar. Denk maar aan de isolatie die gepaard kan gaan met een verminderde persoonlijke mobiliteit. De moeite die een stuk lopen kan kosten als het trottoir vol met gaten en hobbelig is. Als er geen bankjes in de openbare ruimte te vinden zijn waardoor onderweg uitrusten lastig is. Dan nog de woonomgeving in een seniorencomplex waar de zorgrollen omgedraaid zijn: je zorgt niet meer actief voor anderen maar wordt verzorgd en bent een deel van je autonomie kwijt.

Het is bovendien niet vreemd dat veel ouderen opzien tegen een verhuizing naar een passende(re) woning. Natuurlijk zijn er soms praktische barrières zoals de vindbaarheid van geschikte woningen. Nederlandse woningcorporatie Mitros probeert hiervoor al wat drempels weg te nemen en heeft onlangs een 'senior-vriendelijke zoekpagina' gelanceerd. De pagina voorziet de ouderen van informatie over woningen die zij relevant vinden, op een gebruiksvriendelijke manier.

Hiernaast zijn er ook andere bezwaren voor een verhuizing denkbaar. Dit kan financieel van aard zijn, bij verkoop van een huis moet al snel gehuurd worden in de (dure) private sector. Ook psychologische aspecten kunnen een rol spelen. Eerdere verhuizingen zoals tijdens de studententijd, bij gezinsuitbreiding of een nieuwe baan hebben een leuke aanleiding, een seniorenwoning wordt toch vaak geassocieerd met een beperking van mogelijkheden – soms noodgedwongen. Om ouderen op een goede manier aan een passende woning te helpen moet dus niet alleen nagedacht worden over de aanwezigheid van liften en geraniums.

Al dagdromend over mijn eigen toekomstige seniorenwoning, bedacht ik dat het mooi zou zijn als deze te zijner tijd hetzelfde gevoel kan opwekken als mijn eerste studentenkamer. Hopelijk iets groter dan 6 m², maar toch een nieuwe fase in gaan met gelijkgestemden in de omgeving. Iets wat hierbij in de buurt komt is het 'knarrenhof': een groep woningen waarin ouderen coöperatief wonen en daarbij hun eigen woonomgeving deels kunnen vormgeven. Dit kan gezien worden als een nieuwe interpretatie van de middeleeuwse begijnhoven. Door het zelf organiseren is er meteen meer invloed op het kiezen van medebewoners. Mocht deze woonvorm daadwerkelijk op grote schaal voet aan de grond krijgen, dan is het zomaar mogelijk dat populaire bejaarden meteen een woonruimte vinden en anderen tientallen hospiteeravonden moeten bezoeken.

Het is duidelijk dat de vergrijzing zorgt voor een groeiemarkt in woonvormen voor ouderen, dit zal daardoor ongetwijfeld een diversificatie met zich meebrengen. Een korte zoekopdracht leert dat in Londen de luxe rusthuizen al uit de grond schieten, met kreten als redefining later living of 'het leven dat je wilt leven'. Het interieur doet nog het meeste denken aan luxe hotels, inclusief lobby, bar en sauna.

Dit is uiteraard niet voor iedereen weggelegd. Zo is het inwonen bij de kinderen langere tijd gebruikelijk geweest, al dan niet om financiële redenen. Al is het in vele culturen nog steeds ondenkbaar dat de zorg voor de ouders op leeftijd uitbesteed wordt – zij hebben immers ook hun hele leven voor de kinderen gezorgd. Als je niet in een verzorgingsstaat woont, kan het zijn dat het krijgen van meerdere kinderen haast voorwaardelijk is voor een kans op een comfortabele oudere dag.

Er wordt de laatste jaren in toenemende mate geëxperimenteerd met het laten inwonen van studenten bij ouderen, bijvoorbeeld in bejaardenhuizen. De studenten kunnen relatief goedkoop wonen en houden de ouderen gezelschap. Dit kan weer gezien worden als een ervaring van een ouder fenomeen van de hospita, de manier waarop vele studenten woonden voordat grootschalige studentencomplexen hun intrede deden.

In ieder geval laten al deze woonvormen een nieuwe of hernieuwde kijk op de laatste levensfase zien. Het is goed dat er meer aandacht voor komt, zowel vanuit het perspectief van de ontwikkelaar, de onderzoeker als de beleidsmaker.

Het zou mooi zijn als dit nummer voor de lezer kan dienen als gespreksopener. Neem AGORA eens mee naar de oudere(n) in jouw leven, en ga in gesprek over waar zij tegenaan lopen in hun dagelijkse woonomgeving. Ook jezelf is hopelijk een lang leven gegund. Denk er vandaag al eens over na hoe je wilt wonen als je oud(er) bent, en wat er vandaag al kan gebeuren om dat beeld werkelijkheid te laten worden. Veel leesplezier gewenst!

Rens Jonker
Hoofdredactie AGORA

COVERFOTO
Bron: Laura van Look (Pexels)

ACHTERGROND
Bron: Dominik Lange (Unsplash)

INFOGRAPHIC
Jakob D'herde

Thema

Thuis ouder worden

4 - Zorgen over thuis ouder worden

INLEIDING Valerie De Craene, Wesley Gruijthuijsen, Caroline Beckers & Jakob D'herde

7 - De oudervriendelijke stad in Europa

ESSAY Erik van Ossenbruggen & Atze Verkennis

10 - Verborgen drempels in het ouderenbeleid

INTERVIEW Valerie De Craene & Emma Volckaert

14 - Informele zorg tijdens de pandemie

ESSAY Wesley Gruijthuijsen, Jakob D'herde, Dominique Vanneste, Hilde Heynen & Veerle Draulans

18 - Thuisblijven of falen?

ESSAY Jakob D'herde, Wesley Gruijthuijsen, Veerle Draulans, Dominique Vanneste & Hilde Heynen

21 - Wonen en migratie op latere leeftijd

ESSAY Micheline Phlix, Ann Petermans, An-Sofie Smetcoren & Jan Vanrie

Varia

24 - Help! De toerist is terug

CASUS Jasmijn van der Craats, Anna Fial, Joy Schutte & Egbert van der Zee

28 - Toerisme in het platformtijdperk

ESSAY Nina Verhage & Egbert van der Zee

ZORGEN OVER THUIS OUDER WORDEN

Thuis ouder worden lijkt voor de meeste mensen het beste alternatief. Maar wie verder kijkt, beseft dat dit met moeilijkheden gepaard gaat, en soms andere opties beter kunnen zijn. Maar dan is het natuurlijk de vraag of die beschikbaar zijn. In dit themanummer verzamelt AGORA enkele kritische perspectieven op het thuis ouder worden.

De kans dat u bij *cutting edge*, excellent, risicovol en maatschappelijk relevant onderzoek aan thuis ouder worden denkt, is ongetwijfeld klein. Wie sociaalruimtelijk onderzoek doet om de wereld te verbeteren, zal vlugger aan geopolitieke spanningen, klimaatopwarming, vluchtelingenproblematiek, of de 15-minutenstad denken. Thuis ouder worden heeft dan ook alles in zich om banaal bevonden te worden. Met een blik op thuis ben je sowieso ver weg van de dominante focus op publieke ruimten en exotische locaties. Net omdat het als privaat wordt gezien, lijkt de thuisruimte ook een privézaak te zijn waar onderzoekers zich niet mee moeien. En zelfs wanneer zij als groep één van de voornaamste slachtoffers zijn van een pandemie, nemen ouderen zelden tot nooit een prominente plaats in, in het maatschappelijk en wetenschappelijk debat. Pas een heel eind in 2020 werden ouderen meer dan louter cijfers bij het aantal besmetten of doden. Ouderen kwamen (en komen) zelden zelf aan het woord, en ook dan is het toontje van familie, vrienden of experts die beter weten wat goed is voor ouderen nooit veraf. Het leidde (en leidt) tot schrijnende toestanden, waarbij ouderen thuis of in woonzorgcentra helemaal alleen stierven, nadat ze maanden verstoken waren van enige vorm

van fysiek of sociaal contact. En wie niet stierf, heeft de afgelopen twee jaren vaak alleen doorgebracht, want de economie moest draaien en ouderen werden beschermd voor hun eigen goed. Her en der werd zelfs geopperd dat wie potentieel kwetsbaar is voor het virus (waaronder dus ouderen) zichzelf moest isoleren, zodat de grote meerderheid voor wie het virus waarschijnlijk minder gevaarlijk is, weer voluit kan leven. En gingen die kwetsbare ouderen niet toch sowieso sterven? Toegegeven, deze ideeën worden slechts door een (luid roepende) minderheid gedeeld, maar duidelijk is wel dat ouderen zeker geen benijdenswaardige positie in de maatschappij bekleden. Iedereen lijkt oud te willen worden, maar niemand lijkt het te willen zijn, kopten Mirjam Klaassens en Annelies Beek als themaredactie van 'Ouderen' (2013-3). Een decennium later lijkt deze boutade nog steeds te staan als een huis.

Onderzoek naar ouderen

Als ouderen en ouder worden al niet als relevant worden beschouwd in de maatschappij, dan is het weinig verwonderlijk dat mensen onderzoek naar ouderen in de thuissituatie niet erg

sexy vinden. Gelukkig - of spijtig genoeg, afhankelijk van je eigen voorkeur - blijkt de AGORA-redactie al enige jaren wel een boon te hebben voor (onderzoek naar) ouderen. Vanzelfsprekend is dat nochtans niet. Onderzoek over ouderen situeert zich bijna uitsluitend in gerontologie, letterlijk de studie van ouderen. Niet onlogisch dus, maar helaas ook niet probleemloos. Ten eerste situeert gerontologie zich historisch gezien binnen de geneeskunde en gezondheidswetenschappen, waardoor een biomedisch model nog steeds dominant is. Daarbij wordt de oudere, en vooral het ouder wordende lichaam, gezien als in verval en beperkt qua functionaliteit, waardoor er een zorgnood ontstaat. Gelukkig zijn er ook binnen gerontologie stromingen, zoals de kritische gerontologie, die zich tegen deze dominante visie hebben afgezet en vanuit een sociaalwetenschappelijke blik aantonen dat ouder worden niet alleen te maken heeft met de eigen individuele handelingsvrijheid, maar dat ook maatschappelijke structuren de positie van ouderen bepalen. Maar omdat onderzoek naar ouderen nog altijd vaak gebeurt vanuit gerontologie, durven andere disciplines structureel ouderen over het hoofd zien. Sterker nog, als er dan bijvoorbeeld ruimtelijk onderzoek wordt gedaan naar ouderen, zijn het zelden geografen of architecten die daarbij betrokken zijn, laat staan dat er ruimtelijke onderzoeksmethoden worden gebruikt. Sociaalruimtelijke studies zoals geografie, planologie of urban studies hebben al bij al een erg beperkte traditie naar ouderenonderzoek, en ook dan is die inhoudelijk eerder beperkt. Heel concreet: studies over toegankelijke mobiliteit voor ouderen of de geografie van dienstverlening binnen de ouderenzorg komen er steeds meer, maar die aandacht is er zeker niet in dezelfde mate voor andere thema's. Wat weten we eigenlijk over het uitgaansleven van ouderen? Of welke ruimtelijke patronen herkennen we bij waar en hoe ouderen seksualiteit en intimiteit beleven? Hoeveel weten we inmiddels over transnationaal ouder worden? Van dakloze ouderen? Hoe vormen zij netwerken van solidariteit te midden van de afbraakpolitiek van de welvaartstaat? Hoe ziet de 15-minutenstad voor en door ouderen eruit?

Onderzoek over ouderen situeert zich bijna uitsluitend in gerontologie, letterlijk de studie van ouderen

Onderzoek met ouderen?

Dat brengt ons meteen bij een volgende prangende kwestie: heel veel ouderenonderzoek, in nagenoeg alle disciplines, doet onderzoek over maar zelden *met* ouderen. Opnieuw is dat niet uniek aan de academische wereld: we leven in een maatschappij waarbij vooral wie productieve arbeid levert, gehoord wordt. De stem van wie daarbuiten valt, klinkt nu eenmaal minder luid. Het aantal ouderen dat op radio of televisie een platform krijgt, is enorm beperkt, laat staan dat ze zelf de agenda van het gesprek bepalen. Net dat patroon zien we ook terug in wetenschappelijk onderzoek. Om nog eens terug te komen op het voorbeeld rond ouderen en seksualiteit: ja, er is al onderzoek gebeurd. Maar dat beperkt zich ofwel tot medisch-technologische interventies over hoe de beperkingen van het oudere lichaam kunnen gecompenseerd worden (denk: viagra). Of het gaat over hoe seksualiteit van ouderen een probleem is voor zorgverleners, wanneer die worden geconfronteerd met ongewenst seksueel gedrag. Maar wat ouderen zelf nodig hebben voor hun seksuele gezondheid en hoe zij kunnen versterkt worden in hun

positie ten aanzien van zorgverleners, daarover zijn het aantal studies nog steeds op een hand te tellen. Dat is natuurlijk niet enkel onwil van academici of louter het resultaat van een *ageist* blik: onderzoek naar ouderen is niet vanzelfsprekend, al helemaal niet tijdens een pandemie die ouderen ongemeen hard raakte. Meer dan één onderzoeker worstelde met praktische, methodologische en ethische bezwaren tijdens het empirisch onderzoek. Hoe goed je ook de kans op een mogelijke coronabesmetting probeert te vermijden, die is nooit afwezig. Hoe maak je je verstaanbaar met een mondkapje wanneer iemand niet meer goed hoort, of zelf niet goed verstaanbaar is? Kan je als onderzoeker de oudere een bezoek brengen, wetende dat hierdoor een kind, buurman of vriend dat niet kan? Ga je überhaupt wel bij mensen thuis of probeer je digitale alternatieven uit, wetende dat dit voor sommige ouderen enkel kan als zij door de overbevraagde zorgverleners geholpen worden of als daarmee een grote groep ouderen alsnog wordt uitgesloten? En daarbovenop geldt altijd de vraag 'hoe doe je dat op hún voorwaarden, zonder de eigen onderzoeksagenda te prioriteren?'

Thuis ouder worden

U heeft het als lezer inmiddels wel begrepen: er gaapt een bijzonder groot gat wat betreft onderzoek naar en met ouderen binnen sociaalruimtelijke thema's. En het is net dit gat dat we met AGORA al deels proberen te dichten met het themanummer 'thuis ouder worden'. Hoewel onderzoek naar 'thuis' zoals eerder vermeld vaak banaal wordt beschouwd, is de focus op thuis ouder worden ongetwijfeld geen verrassing voor wie recent in aanraking kwam met beleid rond ouderen en ouderenzorg. 'Thuis ouder worden', in de wetenschappelijke literatuur vaak aangeduid met '*ageing in place*', is namelijk hét sleutelconcept waarop overheden zich baseren om het ouderenbeleid vorm te geven. Daarbij gaat men ervan uit dat mensen zo lang mogelijk in de gemeenschap blijven leven en 'actief ouder worden', of dus actief deelnemen aan het maatschappelijke leven. Zo zouden ouderen met een zekere mate van onafhankelijkheid langer de controle over het eigen leven behouden, en zich daardoor ook beter in hun vel voelen. Dat dit thuis ouder worden ook de illusie inhoudt dat dit goedkoper is dan massale voorzieningen van overheidswege, zorgt ervoor dat zo goed als alle West-Europese landen dit model integreren in het ouderenbeleid. Jakob D'herde en collega's tonen aan hoe thuis ouder worden mede daardoor een normatief concept is geworden, waarbij ouderen het gevoel hebben zich te moeten verantwoorden als ze niet voldoen aan deze norm. Mensen die een andere keuze maken, voldoen immers niet aan het ideaalbeeld van de zelfstandige, onafhankelijke oudere.

Ouderen woonden vaak alleen en geïsoleerd tijdens de corona-epidemie. Bron: Cottonbro - Pexels

Bovendien toont het onderzoek van Emma Volckaert aan dat thuis ouder worden niet voor iedereen een haalbare kaart is. Vier op de vijf ouderen woont in een onaangepaste woning, of dat nu een woning is met trappen of gelegen in een buurt waar onvoldoende voorzieningen zijn. Toch wordt de mantra dat ouderen het liefst thuis ouder willen worden voortdurend herhaald, bovendien gestaafd door wetenschappelijk onderzoek. De vraag is evenwel wat dit onderzoek juist meet, en hoe die cijfers moeten geïnterpreteerd worden. Want ja, veel mensen willen liever niet verhuizen, maar dat komt ook omdat het vooruitzicht om naar een woonzorgcentrum of assistentiewoning te verhuizen mensen afschrikt, en alternatieven onvoldoende tot niet bekend en beschikbaar zijn. Als verhuizen bovendien aanvoelt als een persoonlijk falen, dan is het begrijpelijk dat de meeste mensen aangeven zo lang mogelijk thuis te willen wonen. Maar als gevraagd wordt hoeveel mensen tevreden zijn in de huidige woonsituatie, dan blijkt 4 op de 10 een andere woning te verkiezen, wat meteen een heel ander licht werpt op het hoe en waarom van de woonwens om thuis ouder te worden, zoals de verschillende artikelen in dit themanummer duidelijk zullen maken. Eerder dan de individuele woonwensen van ouderen lijkt het er dus op dat de norm van thuis ouder worden geconsolideerd wordt door de beleidsfocus, zoals D'herde en collega's terecht aanhalen. Een kritische kanttekening over welk soort kennis geproduceerd wordt binnen wetenschappelijke kringen en hoe dit vorm krijgt in beleid en vice versa is hier met andere woorden zeker op zijn plaats.

Thuis ouder worden is hét sleutelconcept waarop overheden zich baseren om het ouderenbeleid vorm te geven

Bovendien is er de grote valkuil dat er 'dus' iets aan de woonwensen van ouderen moet gedaan worden. Want, zo wordt meer en meer geopperd, die dragen bij tot de krapte op de woningmarkt. Ouderen wonen in te grote huizen die beter voor anderen kunnen worden ingezet. Sommige gemeenten zetten daar alvast handig op in: in Amsterdam kan je niet lang nadat een kind het huis uit is of je partner overleden is bezoek krijgen van de gemeente, om samen te overlopen of een andere woning niet geschikter is. 'Moving-in-time' kan zeker de woninggeschiktheid verbeteren, maar om de krapte op de woningmarkt te gaan toedichten aan de woonvoorkeuren van ouderen is het individualiseren van structurele problemen. Diezelfde maatschappelijke problemen maken dat jonge gezinnen of alleenstaanden zich geen huis meer kunnen permitteren én dat ouderen thuis (moeten) ouder worden. Het interview met Emma Volckaert toont heel concreet aan wat de gevolgen zijn voor ouderen die thuis blijven wonen wanneer de woning, woonvoorzieningen of buurt onvoldoende zijn aangepast, en waarom een ruimtelijk beleid voor ouderen beter gisteren dan morgen ingang vindt.

Zorg en ruimte

Thuis ouder worden lijkt ten tijde van de coronapandemie wel een veiligere optie dan collectieve woonvoorzieningen. Wesley Grijthuijsen en collega's tonen evenwel aan dat er een hele rits aan problemen de kop op steken wanneer gevraagd wordt om het aantal informele contacten te beperken in de strijd tegen de coronacrisis. Niet alleen betekent dit een overgang naar formele zorgverlening, die vaak niet beschikbaar of simpelweg overbevraagd was, het zorgt er ook voor dat zorgtaken die voor de

crisis nog iets of wat verdeeld werden nu vaak op de schouders van één persoon, veelal een vrouwelijk familielid, terecht kwamen. Zorg blijkt in de verwevenheid van werk, wonen en vrije tijd op die manier een vergeten dimensie te worden, die evenwel verregaande implicaties heeft voor de dagelijkse beleving van ouderen én zorgverleners.

Zorg is bovendien niet de enige vergeten dimensie als het op thuis ouder worden aankomt. Zoals het interview met Emma Volckaert ook aangeeft, lijkt het beleid al te veel uit te gaan van dé oudere, zonder de diversiteit binnen de groep ouderen aan te kaarten. De laatste twee artikelen in ons themanummer brengen alvast via enkele empirische cases nuance aan en tonen deze diversiteit. Zo geven Erik van Ossenbruggen en Atze Verkennis aan dat er al te vlug aan het platteland gedacht wordt als het gaat over waar ouderen worden. Al snel zien we leeglopende dorpen in rurale gebieden wanneer we aan vergrijzing denken. Zij counteren dit beeld met onderzoek naar ouderen in acht Europese steden dat kijkt welke *good practices* er zijn met betrekking tot thuis ouder worden in de stad. Niet alleen het internationale aspect van thuis ouder worden komt zo aan bod in dit themanummer, maar ook transnationaal ouder worden krijgt aandacht. Micheline Phlix en collega's kijken naar de woonwensen van ouderen met migratieroots in Griekenland, Polen, Italië, Turkije en Marokko die in België wonen. Etniciteit en migratieroots zijn lang een blinde vlek geweest binnen gerontologie, en ook hedendaags onderzoek gaat al te veel uit van een witte en heteronormatieve blik op ouderen. Bovendien trapt het weinige onderzoek dat gevoerd is over bijvoorbeeld ouderen met migratieroots in de val om alles te culturaliseren, en dus alle dynamieken en analyses te verklaren aan de hand van etniciteit of religie. In dat opzicht is het belang van kruispuntdenken of intersectionaliteit cruciaal, maar zouden onderzoekers ook meer kunnen 'deculturaliseren' of 'demigrantiseren'. Met andere woorden, niet alles wordt verklaard door cultuur, etniciteit of religie, maar het is de blik die onderzoekers hanteren die bepaalde vooroordelen meeneemt en zo reproduceert doorheen het onderzoek.

Er is met andere woorden nog een hele weg af te leggen voor gedegen onderzoek naar en met ouderen. Misschien zitten er onder het lezerspubliek van AGORA wel mensen die zich net zoals wij zorgen maken over thuis ouder worden en mee de bijziendheid in onderzoek naar en betutteling van ouderen willen verhelpen. Oud willen we immers allemaal worden, laat ons nu zorgen dat we ook graag oud willen zijn.

Literatuurselectie

De Stoop, C. (2022) Hemelrijk. Amsterdam: De Bezige Bij.

Kong, T. (2022) Oral histories of older gay men in Hong Kong – Unspoken but unforgotten. Hong Kong: Hong Kong University Press.

Loopmans, M., & V. De Craene (2013) Transnationaal ouder worden. AGORA Magazine 29, nr. 3.

Peuteman, A. (2019 / 2020) Grijsgedraaid / Verplant. Antwerpen: Vrijdag.

Valerie De Craene (valerie.decraene@ugent.be) is postdoctoraal onderzoeker aan Cosmopolis, VUB, en gastprofessor sociale en economische geografie aan de UGent. **Wesley Grijthuijsen** (wesley.grijthuijsen@kuleuven.be) is doctoraatsonderzoeker aan de KU Leuven. Zijn onderzoek focust zich op thuis ouder worden in relatie tot informele zorg en afstand, alsmede de rol van de buurt. **Caroline Beckers** (caroline.beckers@ugent.be) is doctoraatsonderzoeker aan de UGent. Haar onderzoek focust op de impact van de omgeving op het welzijn van ouderen in een activiteiten-verplaatsingscontext. **Jakob D'herde** (jakob.dherde@kuleuven.be) is doctoraatsonderzoeker aan het departement architectuur van de KU Leuven. Zijn project onderzoekt vanuit sociaal-ruimtelijke invalshoek hoe ouderen hun gevoel van thuis en waardigheid onderhandelen

ESSAY - Erik van Ossenbruggen & Atze Verkennis

DE OUDERVRIENDELIJKE STAD IN EUROPA

De bevolking vergrijsd. Niet alleen in Nederland, maar ook in de rest van Europa. Verscheidene steden passen zich hier al op aan. Tot voor kort was er sprake van gefragmenteerd inzicht in die inspanningen. Op basis van onderzoek in acht Europese steden kunnen we nu enkele *good practices* onderscheiden.

Het is algemeen bekend dat de bevolking vergrijsd. Momenteel is nog circa 19 procent van de Nederlandse bevolking 65 jaar of ouder, maar het Centraal Bureau voor de Statistiek verwacht dat in 2040 ongeveer een kwart 65 jaar of ouder zal zijn. Meer dan de helft van die groep bestaat dan uit mensen van 75 jaar of ouder. In België is de prognose bijna identiek. Het Europese gemiddelde komt echter nog hoger uit met circa 27 procent 65-plussers in 2040, volgens Eurostat. Met name landen als Duitsland, Italië en Griekenland zullen dan een fors vergrijsde bevolking kennen.

Steden blijven onderbelicht

Deze cijfers laten al zien dat er sprake is van geografische verschillen in de mate van vergrijzing. In de publieke beeldvorming betreft het dan meestal het platteland, waar de jeugd wegtrekt uit de kleine dorpen en langzaam maar zeker de oudere bevolking over blijft. Het lijkt een stuk minder op het netvlies van steden te staan dat zij ook in toenemende mate te maken krijgen met vergrijzing. Dit toont overigens parallellen met de constatering van de Taskforce Wonen en Zorg dat de helft van de Nederlandse

gemeenten geen analyse van de woonzorgopgaven heeft, en twee op drie gemeenten geen woonzorgvisie hebben.

Het klopt dat vergrijzing minder in steden voorkomt dan in landelijke gebieden. Bovendien verschilt de mate waarin de vergrijzing zich zal manifesteren tussen steden onderling, net zoals het verschilt tussen landen. De meeste steden hebben er echter mee te maken of zullen ermee te maken krijgen. Juist het feit dat vergrijzing in steden minder op het netvlies staat, omdat men denkt dat het een 'landelijk fenomeen' is, vormt een risico. Nu is het moment om je als stad voor te bereiden om de omgeving te creëren die straks nodig is om comfortabel te kunnen leven voor de groter wordende groep ouderen.

Gelukkig zijn er in Europa meerdere steden die zich proactief hebben opgesteld en samen verkennen wat er nodig is om zich een ouderenvriendelijke stad te kunnen noemen. Zij zijn verenigd in het netwerk van Eurocities, in de *Working Group Urban Ageing*. Deze is gericht op het uitwisselen van kennis en ervaring over het creëren van ouderenvriendelijke steden. Acht steden uit dit samenwerkingsverband stonden centraal in het onderzoeksproject

ESPON ACPA, waarin we algemeen geldende *good practices* hebben geïdentificeerd. De acht steden (Amsterdam, Barcelona, Göteborg, Hengelo, Manchester, Nantes, Oslo en Zaragoza) fungeerden daarbij als case studies. In dit artikel belichten we enkele *good practices*.

Acht domeinen van de ouderenriendelijke stad

De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) heeft een belangrijke rol gespeeld in het denken over ouderenriendelijkheid in de stad. In 2015 kwam deze organisatie met het *Age-friendly City framework*. Dit denkkader is inmiddels de meest gangbare in het onderzoek naar ouderenriendelijke steden en bestaat uit acht onderling verbonden domeinen die aandacht vragen in stedelijk ouderenbeleid. De acht domeinen zijn hiernaast weergegeven.

De acht domeinen van de ouderenriendelijke stad volgens de WHO
Bron: Auteurs o.b.v. WHO

Je zou ze kunnen indelen in drie groepen. Ten eerste zijn er de domeinen gericht op de fysieke leefomgeving, zoals openbare ruimte, en gebouwen, mobiliteit en infrastructuur, en volkshuisvesting. Ten tweede de domeinen gericht op de sociaal-maatschappelijke leefomgeving, waaronder socio-culturele participatie, non-discriminatie en inclusie, en maatschappelijk engagement en burgerparticipatie. En tot slot de domeinen gericht op de gemeentelijke dienstverlening, namelijk gezondheidszorg en -diensten, informatievoorziening en overige publieke diensten. We hebben het denkkader van de WHO gebruikt om te waarborgen dat we op ieder domein voldoende *good practices* hebben verzameld. Meer *good practices* die niet in dit artikel aan de orde komen zijn terug te vinden in het ACPA beleidshandboek (online te downloaden).

Alles begint met een goede probleemanalyse

Amsterdam is (zowel binnen Nederland als internationaal gezien) één van de koplopers als het gaat om het ontwikkelen van stedelijk ouderenbeleid. De stad heeft alleen al door het maken van een goede analyse van de vergrijzingsopgave een voorsprong opgebouwd. Het klinkt als iets triviaals, maar veel andere steden hebben dit niet. Een gedegen probleemanalyse staat aan de basis van elke beleidscyclus en geeft richting aan het beoogde doel wat je als stad wil bereiken.

De gemeente Amsterdam werd in 2015 lid van het *Age-friendly Cities*-netwerk van de WHO. Lidmaatschap van dit netwerk vraagt om een actieplan, dat in Amsterdam uiteindelijk in 2016 werd gelanceerd. De eerste stap naar het actieplan was het uitvoeren

van een grondige voorbereidende analyse: Amsterdam noemt dit de 'stedelijke analyse'. In de stedelijke analyse van Amsterdam staat één aspect centraal: de kwaliteit van leven voor ouderen. De kwaliteit van leven voor ouderen is vervolgens inzichtelijk gemaakt met een kwantitatief deel en een kwalitatief deel.

Het kwantitatieve deel betreft een statistische analyse op buurtniveau. De zeven stadsdelen van Amsterdam hebben in totaal 96 wijken, waarvoor gegevens zijn verzameld die de levenskwaliteit van ouderen weerspiegelen. Onder meer het aandeel 65-plussers, de historische stijging daarvan en de verwachte stijging in de toekomst, het aandeel niet-westerse migranten, het aanbod van zorg en overige voorzieningen en de bereikbaarheid. De combinatie van alle cijfers levert een kaart van de stad op met *hot spots* van verschillende opgaven, zoals een concentratie van kwetsbare bevolkingsgroepen, sterke mate van vergrijzing en achterblijvend voorzieningenniveau.

Deze kwantitatieve analyse werd aangevuld met een kwalitatieve analyse door publieke consultaties met ouderen. In elk van de zeven stadsdelen zijn focusgroepen met ouderen gehouden om hun perceptie van het dagelijks leven in de stad te bespreken, evenals de uitdagingen en belemmeringen die zij ervaren. Ook is hen gevraagd welke aanpak voor de opgaven zij zelf nodig achtten.

Integrale aanpak nodig

Vergrijzing is een holistisch concept waarin meerdere beleidsthema's met elkaar verweven zijn. Dat vraagt dan ook om een integrale aanpak en nadrukkelijk niet om een traditionele, 'monosectorale' aanpak. We hebben verschillende invalshoeken gezien van een succesvolle integrale aanpak.

In de eerste plaats vanuit een inhoudelijke invalshoek. Neem bijvoorbeeld eenzaamheid. Op latere leeftijd neemt het risico op eenzaamheid toe, vanwege een afnemend sociaal netwerk en afnemende lichamelijke mobiliteit. In het Spaanse Zaragoza bieden buurtcentra voor ouderen ('*Centros de Convivencia para Mayores*') culturele activiteiten aan, voor en door ouderen. Het kan gaan om danscursussen, schilderworkshops en dergelijke. Ouderen voeren als vrijwilligers zelf ook taken uit binnen de centra. Op een relatief doelmatige manier worden zo meerdere vliegen in één klap geslagen, want dit initiatief gaat de eenzaamheid tegen, en het zorgt tegelijkertijd ook voor bevordering van de fysieke gezondheid en de zelfredzaamheid van ouderen. In andere steden zien we vergelijkbare integrale oplossingen, zoals het project *Life filming* in Göteborg. Daarin filmen ouderen in duo's hun dagelijkse beslommingen en de belemmeringen die zij in de stad ervaren met behulp van tablets. Via de zelf opgenomen filmpjes en berichten kunnen zij hun bevindingen en aanbevelingen delen richting het stadsbestuur. Dit combineert de domeinen maatschappelijk engagement en burgerparticipatie met socio-culturele participatie en het opdoen van digitale vaardigheden (domein communicatie en informatie).

*Juist het feit dat
vergrijzing in steden
minder op het netvlies
staat, vormt een risico*

Ook vanuit een procesmatige invalshoek blijkt een integrale aanpak voor meerwaarde te zorgen. Een goed voorbeeld daarvan is het in netwerken verenigen van stakeholders die betrokken zijn bij het seniorvriendelijk maken van de stad. Vanzelfsprekend raakt dit aan de 'ontschotting van de zorg' waarover vaak

gesproken wordt, en het juist laten samenwerken van gemeente, zorgverleners, wijkteams/vrijwilligers en zorgverzekeraars. Maar een interessante nieuwe benadering zagen we in Amsterdam met de 'Social Trials', bedacht door Anne-Mei The, hoogleraar Langdurige zorg en de Sociale Benadering Dementie. In de *Social Trials* worden rondom zorgbehoevenden (zoals dementerende ouderen) support-netwerken gevormd met maatjes als kern. Die worden in een secundaire ring daaromheen omringd door verplegers, psychologen, andere gezondheidszorg-professionals en vrijwilligers als back-up. In de *Social Trials* probeert het support-netwerk het type zorg vast te stellen dat overeenkomt met de behoeften en wensen die door de patiënt worden geuit. Leden van het netwerk brengen bijvoorbeeld huisbezoeken om met de persoon te praten – omdat mensen met dementie zo normaal mogelijk willen worden behandeld – en voeren taken uit als dagelijkse boodschappen of het organiseren van vrijetijdsactiviteiten voor de persoon. Persoonlijke aandacht en het creëren van een gevoel van veiligheid en gezelligheid staan centraal in de benadering.

Vergrijzing is een holistisch concept waarin meerdere beleidsthema's met elkaar verweven zijn

Betrek ouderen en houd het luchtig

In het laatstgenoemde voorbeeld ging het al om de persoonlijke aandacht voor ouderen. We zien ook in andere initiatieven dat het centraal stellen en het betrekken van de oudere in de beleidsvorming leidt tot een grotere effectiviteit en draagvlak van de maatregelen die steden nemen om hun stad ouderenvriendelijk te maken. Maatregelen die vanachter 'de tekenafel' zijn bedacht hebben vanzelfsprekend een grotere kans om het doel voorbij te schieten. In plaats daarvan gaat het erom ouderen simpelweg de vraag te stellen wat er voor hen nodig is om van hun stad een aantrekkelijkere leefomgeving te maken. Zo organiseert de gemeente van het Noorse Oslo regelmatig stadswandelingen ('seniortråkk') waarin ouderen samen met gemeenteambtenaren door hun buurt wandelen en naar eventuele tekortkomingen van de fysieke leefomgeving op zoek gaan. Het kan bijvoorbeeld gaan om losliggende stoeptegels, onverlichte paden of een gebrek aan bankjes en openbare toiletten.

We hebben het dan wel over relatief vitale, geëngageerde ouderen. Het is echter nog de kunst om ook minder vitale en geëngageerde ouderen bewust te maken van het feit dat zij met de jaren kwetsbaarder worden en zij zich daarop moeten voorbereiden. Bijvoorbeeld door maatregelen te nemen om langer thuis te kunnen wonen, of naar een kleinere, levensloopbestendige woning te verhuizen. Diverse gemeenten bieden daarvoor ondersteuning aan en communiceren dit ook steeds meer richting ouderen, maar het is wel de kunst om het zo luchtig mogelijk te houden. De ervaring leert dat ouderen niet graag lezen dat ouder worden een 'probleem' is wat op ze afkomt; zij gaan dan juist over tot ontkenning. Het Amsterdamse platform UP! ills in dat opzicht verfrissend. Het organiseert verschillende evenementen voor ouderen, zoals de UP! Talkshow. In diverse theaters in de stad worden ouderen uitgenodigd om in een luchtig *talkshow format* te praten over de (soms toch zware) onderwerpen waar ouderen mee te kampen hebben, zoals eenzaamheid, gezondheidsklachten en dergelijke. De deelnemers blijken laaiend enthousiast over het initiatief.

De volgende stappen richting de ouderenvriendelijke stad

Door de genoemde voorbeelden is misschien de indruk gewekt dat het goed gaat met de totstandkoming van stedelijk ouderenbeleid. Dat is naar onze mening nog niet het geval. Betere strategievorming is een belangrijke stap die nog gezet moet worden in veel steden. We hebben in ons onderzoek vele steden gezien die geen goed doordachte visie op ouderenbeleid hebben. Zo'n visie kan uitmonden in een strategie, die vervolgens weer uitmondt in een uitvoeringsprogramma. Wanneer veel steden die drie onderdelen uitwerken in een beleidstheorie wordt al een grote stap voorwaarts gemaakt. Voeg daar nog aan toe dat er geleerd gaat worden van reeds bestaand stedelijk ouderenbeleid – resulterend in goede beleidsevaluaties – om toekomstige beleidsinterventies op dit vlak effectiever te maken, en de toekomst zal er nog rooskleuriger uitzien.

De kers op de taart is dan nog om het ecosysteem, gericht op het ouderenvriendelijk maken van de stad, verder uit te bouwen. Uiteindelijk zou de gehele *quadruple helix* – overheid, onderwijs, ondernemers en de burger – moeten bijdragen aan de ouderenvriendelijke stad. Ja, ook ondernemers en burgers. Ondernemers, omdat er soms nog een wereld te winnen is in het verbeteren van de dienstverlening en toegankelijkheid van winkels en andere typen bedrijven. En burgers, omdat het besef van de vergrijzingsopgave nog lang niet wijdverspreid is onder de bevolking. Om maar iets praktisch (maar belangrijks) te noemen: weet u bijvoorbeeld hoe u goed hulp kunt bieden aan een dementerende oudere? Nee? Dan is het misschien een goed moment om meer informatie over dit onderwerp in te winnen.

Literatuurselectie

- ESPON (2020), ACPA – Adapting European Cities to Population Ageing. Main report.
- ESPON (2020), ACPA – Adapting European Cities to Population Ageing. Policy handbook.
- Osté, J., Hakvoort, L. & Reith, E. (2019), Hoe Ageproof is uw wijk? Geron Tijdschrift over ouder worden & samenleving, 21 (2).
- Mol, I. de (2019), De grijze druk is niet zwart-wit: Leeftijdsvriendelijke steden en gemeenten in de Vlaamse lokale context. 21 (2).

Erik van Ossenbruggen (erik.vanossenbruggen@ecorys.com) werkt als consultant bij Ecorys Nederland. De thema's wonen en werken vormen de rode draad doorheen zijn onderzoeken. **Atze Verkennis** (atze.verkennis@ecorys.com) is Director Global Practice Regional & Urban Development bij Ecorys Nederland. Ecorys is een internationaal onderzoeks- en adviesbureau dat zich bezighoudt met belangrijke uitdagingen waarmee onze samenleving geconfronteerd wordt. Dit artikel is gebaseerd op onderzoek van ESPON ACPA – Adapting European Cities to Population Ageing: Policy Challenges and Best Practices.

VERBORGEN DREMPELS IN HET OUDERENBELEID

Een lift die pas toegankelijk is, nadat je zes treden opgaat. Wonen in een dorp waar geen slager, bakker of bankautomaat meer is. En beroep moeten doen op je dochter die 60 kilometer verder woont om te helpen met boodschappen en klusjes in huis. Wie denkt dat thuis ouder worden geen ruimtelijke dimensie heeft, komt van een kale reis thuis.

Weinig mensen die zoveel Vlaamse interieurs van ouderen zagen en dat ook nog eens als gespreksonderwerp gebruikten als Emma Volckaert. Samen met enkele collega's nam ze 199 diepte-interviews af bij ouderen overal in Vlaanderen, van de naar de kust verhuisde ouderen tot de vaak arme sociale huurders in de stad, of de oudere eigenaar op de boerenbuiten. Ze kent dan ook alle drempels waar mensen op hun oude dag letterlijk en figuurlijk tegen botsen. Een gesprek over thuis ouder worden, verborgen drempels en virtuele ruimten.

AGORA: Emma, in jouw doctoraat heb je verschillende facetten van 'ageing-in-place', oftewel thuis ouder worden, onderzocht. Wat betekent ageing-in-place in de Vlaamse context?

Volckaert: *Ageing-in-place* is eigenlijk de grote noemer, maar daar vallen verschillende dingen onder. Dat gaat van letterlijk blijven wonen in het huis waar je woont, en dus ook niet verhuizen naar een andere, meer aangepaste woning zoals een woning zonder treden in een stads- of dorpskern. Maar het betekent ook niet

verhuizen naar een (zorg)voorziening zoals een woonzorgcentrum of assistentiewoning. Het achterliggende idee is dat je zo lang mogelijk zelfredzaam moet zijn. Dat is uiteraard geen rare gedachte: we willen liever niet dat mensen ziek zijn of voor heel veel dagelijkse handelingen erg afhankelijk zijn van anderen. Alleen is dat niet voor iedereen haalbaar.

Wanneer er dan zorg nodig is, komt die zorg 'aan huis'. Het Vlaams ouderenbeleid verwijst daarvoor naar een cirkelmodel van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO). Centraal staat de (zorgbehoevende) persoon. De eerste cirkel daarrond is die van de familie, gevolgd door de gemeenschap, al staat er nergens gedefinieerd wie die gemeenschap dan juist is of zou moeten zijn. Zij moeten dus in eerste instantie de zorgbehoevenden, waaronder (maar niet uitsluitend) dus ouderen, ondersteunen. Daarrond staat dan professionele zorg. Dat model geeft natuurlijk al een zekere hiërarchie weer, waarbinnen die informele zorg een heel belangrijke plaats krijgt. Het feit dat die zorg aan huis komt, heeft natuurlijk ruimtelijke implicaties. Kortom, *ageing-in-place* gaat heel erg uit van 'ouderen in de maatschappij plaatsen' en 'thuis' – lees: niet

in een specifiek voor ouderen ontworpen woning of voorziening – laten wonen. Maar het betekent ook dat die maatschappij voor ouderen moet zorgen, met die zorgcirkels als leidraad. Dus is onze vraag dan: is dat mogelijk voor iedereen? We hebben die vraag aan de ouderen zelf gesteld. Welke motivaties en ervaringen hebben zij? Is *ageing in place* de beste optie? We kijken dan niet alleen naar de woning zelf, maar ook naar de woonomgeving, mobiliteit, voorzieningen en informele zorg.

AGORA: en wie zijn dan de mensen voor wie dit ageing-in-place verhaal niet haalbaar is? Wie valt er uit de boot, en waarom is dat?

Volckaert: Er zijn veel verschillende aspecten verbonden aan dat antwoord. Om thuis ouder te kunnen worden, heb je een aangepaste woning nodig, waar je door kan als je een rollator nodig hebt, waar de deuren breed genoeg zijn, waar er geen trappen zijn, etc. Want er zijn zeker ouderen die gezond en wel blijven, maar de meeste mensen krijgen op een gegeven moment te maken met fysieke kwalen of andere beperkingen. Er zijn dus heel wat voorwaarden waaraan die woning moet voldoen. Toch weten we dat zowel volgens het Steunpunt Wonen, als volgens de *Belgian Ageing Studies*, zo'n 85% van de ouderen in een onaangepaste woning woont. Dat wil zeggen dat maar een heel klein aandeel een woning heeft om veilig en goed ouder in te worden. Enkel een goed ingerichte woning volstaat natuurlijk niet. Ook de locatie is belangrijk. Bijvoorbeeld: kunnen de mensen zelf om boodschappen, naar de slager of de huisarts of de post. Je kan natuurlijk boodschappen laten leveren. Maar voor de fysieke en mentale gezondheid is het belangrijk dat mensen buiten komen. Ze moeten geen marathons lopen, maar wel buiten kunnen komen. Maar als je op een steenweg woont waar het gevaarlijk is om met een rollator buiten te komen, dan doe je dat niet meer. En dan wordt *ageing-in-place* een moeilijk verhaal. Dus niet enkel de woning zelf is belangrijk, maar ook waar die woning staat, welke mobiliteit en voorzieningen er zijn, en welke informele zorg er is.

In theorie komt zorg vaak bij de kinderen terecht, als die er al zijn, maar die wonen niet altijd in de buurt, en niet alle ouders hebben een goede band met hun kinderen. En ook hier is de vraag: hoeveel draagkracht hebben die kinderen? Heel vaak wordt er naar de dochters gekeken, om die zorg te kunnen blijven geven.

Ageing-in-place zal voor veel ouderen gewoonweg niet werken

Het beleid zegt ook: kijk of je burens iets kunnen meebrengen van de winkel. Wij gingen onder andere mensen in de Westhoek bevragen, maar die hebben gewoonweg geen burens! Dat geldt zeker voor dorpskernen van wat Frans Thissen stagnerende dorpen noemt, die zeer weinig ontwikkeling kennen, waar jongeren vertrekken en waar er amper nog voorzieningen zijn. We zijn ook arme huurders in steden gaan interviewen. Die mogen dan wel burens hebben, maar dat wil niet zeggen dat je per se beste maatjes bent. Ook in de andere onderzoeken, zoals in de stadsrand, merken we dat: er is eigenlijk amper contact. Mensen rijden met hun auto tot op de oprit, en komen amper in contact met hun burens. Er is veel sociale afstand. Ze gaan misschien wel eens vragen om een schop te lenen, of als de haag geschoren wordt, zullen ze misschien wel dat stukje in jouw tuin meedoen. En af en toe zijn er ook mensen

die eens boodschappen zullen meebrengen. Dat bestaat uiteraard. Maar als de vraag is, volstaat de hulp van de burens om 'thuis' ouder te worden? Dan is het antwoord 'nee'.

Voor veel mensen zijn deze randvoorwaarden om van *ageing-in-place* een waardevol verhaal te maken niet vervuld.

AGORA: Als dat beleid voor vele ouderen eigenlijk geen realistische optie is, waarom wordt er vanuit de overheid dan toch zo sterk op ingezet?

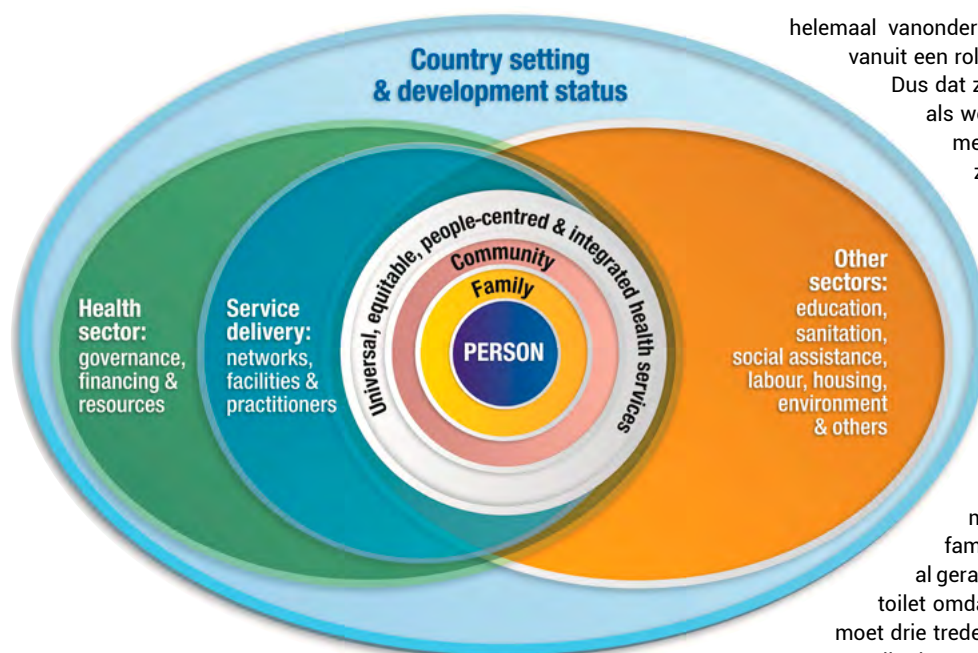
Volckaert: Die vraag stellen wij ons ook. Natuurlijk, het is wel een beleid waar voor verschillende politieke strekkingen wel iets in zit. We kunnen vermoeden dat er voor liberale partijen wel iets in zit, omdat vermaatschappelijking van de zorg natuurlijk minder organisatie vanuit de overheid betekent. Voor de christelijke partijen is zorg die vormgegeven wordt binnen het kerngezin ook in lijn met hun eigen waarden, en voor socialistische partijen geldt hetzelfde, zij het dan dat die zorg niet vanuit het kerngezin komt, maar gestoeld is op een bredere solidariteit binnen de samenleving. We kunnen ook vermoeden dat er financiële motieven zijn. *Ageing-in-place* lijkt goedkoper, maar dat is vooral omdat vele externe kosten niet worden meegerekend. We hebben dat een tijd geleden berekend voor de 'formele' zorg: de Vlaamse thuisverpleegkundigen rijden dagelijks 15 keer rond de wereld. Dat zijn dus enkel de thuisverpleegkundigen - de zorgkundigen (mensen die helpen met huishoudelijke taken) en verpleegkundigen die in voorzieningen werken zijn hier niet bij gerekend. Maar ook los van het financiële aspect, zal *ageing-in-place* voor veel ouderen gewoonweg niet werken.

Het beleid maakt ook geen ruimtelijk onderscheid. Men gaat ervan uit dat thuis ouder worden op de boerenbuiten of zelfs in een dorpskern van de Westhoek hetzelfde is als in een appartementsblok uit de jaren '60 in Gent of in een residentiële buurt in de stadsrand. Het zegt eigenlijk iets over de blik waarmee naar ouderen wordt gekeken. Het is namelijk beleid dat gericht is op een virtuele oudere in een virtuele ruimte: er bestaat precies maar één profiel van oudere, namelijk de actieve zelfredzame oudere die succesvol ouder wordt, ook als dat in de wetenschappelijke literatuur al lang gecontesteerd is. En dé oudere woont precies ergens in een buurt die zeer goed voorzien is, waar alle burens elkaar kennen en iedereen perfect voor elkaar zorgt, waar iedereen ook voldoende middelen heeft en waar niemand achterblijft. Wij zijn niemand tegengekomen die aan al die randvoorwaarden voldoet.

Bovendien mag je niet onderschatten hoe normatief dit beleid overkomt. Alleen al de naam 'thuis ouder worden' suggereert dat een andere plaats zoals een woonzorgcentrum, een andere voorziening of simpelweg een andere aangepaste woning nooit een 'thuis' kan worden. Maar het legt ook heel veel druk op de ouderen en de mensen rondom hen, want als je niet 'succesvol' ouder kan worden en dus niet 'thuis' kan blijven wonen, dan blijven veel mensen achter met het gevoel dat ze gefaald hebben. Wanneer je hebt beloofd aan je partner dat die nooit naar het woonzorgcentrum moet verhuizen, maar je kan zelf de zware zorgnood niet meer vervullen, dan krijgt je partner het gevoel dat die het niet goed gedaan heeft en zelf krijg je als partner het gevoel dat je gefaald hebt en die persoon in de steek hebt gelaten.

AGORA: Terwijl die situatie eigenlijk nooit realistisch laat staan houdbaar was... Waar zou het beleid wel moeten op inzetten?

Volckaert: Er zijn natuurlijk verschillende beleidsaanbevelingen te maken voor de verschillende facetten van thuis ouder worden, van de woning zelf tot de woonomgeving, mobiliteit en voorzieningen en informele zorg. Maar er zijn drie aspecten die algemeen erg belangrijk zijn. Ten eerste: beschouw 'thuis' ouder worden niet langer als de standaardoptie totdat het niet anders kan. *Ageing-in-place* werkt voor veel mensen niet, maar ze doen dat omdat ze

geen andere optie hebben. Als mensen nu aan verhuizen denken, dan denken ze meteen aan 'het rusthuis' of 'het gesticht'. De term woonzorgcentrum gebruiken ze niet. Niemand denkt aan andere opties, mede doordat die er simpelweg niet zijn. Dus: creëer die opties. En dan bedoel ik niet enkel groepswoon! Tegenwoordig wordt collectief wonen voor ouderen vaker als optie naar voren geschoven. Dat is prima, graag zelfs. Maar niet iedereen wil co-housen. Dus voorzie voldoende 'reguliere' aangepaste woningen

Inzetten op aangepaste woningen neemt ook het stigma errond weg

op een goede plek. En die plek hoeft zeker niet het centrum van Gent of Antwerpen te zijn. Goed uitgeruste plattelandskernen zijn evengoed. Maar ze moeten wel goed uitgerust zijn, met degelijke voetpaden en voldoende diensten in de buurt, anders lukt het niet. Hoe meer verschillende opties, hoe aantrekkelijker, en hoe meer mensen daarover kunnen nadenken. 'Moving in time to age well in place', heet dat.

En dat is meteen ook de tweede aanbeveling: creëer die andere opties, maar sensibiliseer ook. Zorg ervoor dat mensen daarover nadenken. En dan denk ik niet enkel aan ouderen, maar aan iedereen die een huis of appartement bouwt of renoveert. Eigenlijk zou de overheid ook de aanpassingen in een woning om die toegankelijker te maken kunnen ondersteunen, net zoals het dat doet voor bijvoorbeeld energiezuinig bouwen of renoveren. In heel wat dorpskernen heb je veel appartementisering, maar die appartementen zijn niet aangepast. Dan heb je opnieuw het probleem dat je eerst 6 trappen moet doen vooraleer je aan de lift komt, of dat de lift of deur niet breed genoeg is voor een rolstoel. Nu zijn er richtlijnen naar toegankelijkheid, maar die gelden enkel voor assistentiewoningen, niet voor standaard appartementen bijvoorbeeld. Een deur is meestal zo'n 70 centimeter breed, maar dan geraak je er niet tussen met een rolstoel. Stopcontacten mogen

helemaal vanonder zitten, maar daar kan je niet aan vanuit een rolstoel of als je stapt met een rollator.

Dus dat zou al heel wat oplossen. Bovendien, als woningen aangepast zijn aan ouderen met een verminderde mobiliteit, zijn ze voor héél veel andere mensen ook aangepast. Voor mensen met een beperking, voor mensen met kinderen (in kinderwagens), of voor wie gewoon even in het gips zit omdat die gevallen is met de fiets. En zelfs als je zelf die aangepaste woning niet nodig hebt, dan nog werkt een niet aangepaste woning uitsluitend voor anderen. We zien dat vaak in ons onderzoek: hoeveel mensen niet meer bij vrienden of familie op bezoek komen, want als ze er al geraken, dan kunnen ze vaak niet naar het toilet omdat die op de bovenverdieping is of je moet drie treden naar beneden en twee naar boven

voor een toilet in een achterbouw. Dat brengt mensen die minder mobiel zijn nog meer in isolatie. Bovendien zou je met meer inzetten op aangepaste woningen ook het stigma daarrond wegnemen.

Ten slotte pleiten we ervoor het ouderenbeleid in een groter geheel te plaatsen. Laat welzijn (ouderenbeleid valt hier onder) regelmatig samenzitten met wonen en omgeving. Want welzijn is meer dan zorg. Nu lijkt het alsof ouderen niets te maken hebben met wonen of omgeving en ruimtelijke ordening. Je zou kunnen zeggen dat het woonbeleid er ook is voor ouderen, maar dat is het niet. In de afgelopen drie legislaturen stond in de beleidsdocumenten van wonen én omgeving op enkele korte vermeldingen en een voorbeeld na niets in over ouderen. Een echt woonbeleid en ruimtelijk beleid voor ouderen bestaat tot op vandaag niet. Dan is het eigenlijk niet eens onlogisch dat je een beleid richt op een virtuele oudere in een virtuele ruimte.

Literatuurselectie

Volckaert, E. & P. De Decker (2020) Woon situatie en -dynamieken bij ouderen.

Een kwalitatief onderzoek naar oudere huurders in de stad en oudere eigenaars op het platteland en in de stadsrand. Leuven: Steunpunt Wonen, 211 p.

Golant, S. M. (2015) Aging in the right place. Baltimore: Health Professions Press.

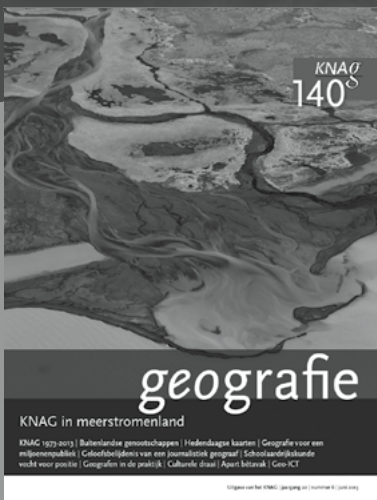
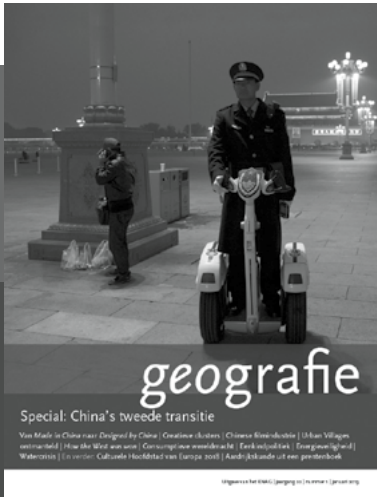
De Witte, N., A.-S. Smetcooren, L. De Donder, S. Dury, T. Buffel, T. Kardol, D.

Verté & F. Van Den Bossche (2012) Een huis? Een thuis! Over ouderen en wonen, Brugge: Vanden Broele.

Emma Volckaert (Emma.Volckaert@kuleuven.be) werkt bij het Steunpunt Wonen en de onderzoeksgroep PPUL (Planning for People, Urbanity & Landscape) aan de KU Leuven in Gent. Haar doctoraatsonderzoek focust op ageing-in-place, zorg en wonen bij ouderen. Ze is tevens auteur van meerdere onderzoeksrapporten en boeken rond deze thema's. **Valerie De Craene** (Valerie.De.Craene@vub.be) is de gelukkige AGORA-redacteur die Emma Volckaert mocht interviewen. Ze is postdoctoraal onderzoeker aan Cosmopolis (VUB) en gastprofessor Sociale en Economische Geografie (UGent).

geografie

Hèt tijdschrift voor geografen
en studenten geografie

| informatie over actuele ruimtelijke ontwikkelingen in Nederland en daarbuiten | reisverhalen | opinies | achtergrondinformatie | recensies | columns | geografische agenda | interviews | nieuwsberichten | boekbesprekingen | aanbiedingen ...

Geografie verschijnt negen keer per jaar en kost studenten slechts € 34 per jaar, aio's en oio's betalen € 70,50 (normale prijs € 94,50 per jaar). Het lidmaatschap van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG), het belangrijkste netwerk voor geografen in Nederland, is bij de prijs inbegrepen.

Kijk op www.geografie.nl of bel 030 7115 110 voor een abonnement. Een welkomstcadeau ligt klaar!

KNAG

INFORMELE ZORG TIJDENS DE PANDEMIE

De formele zorg staat onder druk, ook tijdens deze pandemie. Maar ook mantel- en informele zorgverleners staan voor belangrijke uitdagingen in deze tijd. Hoe gingen zij hiermee om tijdens de huidige pandemie, en wat zijn de implicaties voor het thuis ouder worden?

De coronapandemie heeft ons sterk beïnvloed in onze mobiliteit. Dit is zeker het geval in Vlaanderen, waar niet-essentiële verplaatsingen voor een lange tijd zelfs verboden zijn geweest. Dat betekent dat de buurt als leefomgeving belangrijker werd. Thuis en de buurt bleken voor sommigen echter niet zo idyllisch, bijvoorbeeld door een gebrek aan ruimte of een beperkt sociaal netwerk in de buurt. Doemscenario's als leeglopende steden en een trek naar de rust en ruimte van het platteland bleven echter uit. Sterker nog, uit onderzoek van de gemeente Amsterdam kwam naar voren dat een kwart van de inwoners de stad meer is gaan waarderen. Een aanzienlijk deel gaf aan de eigen buurt meer te gebruiken en meer contact te hebben met burens. Maar er is een kanttekening. Een deel van de inwoners die al waren aangewezen op de buurt, zijn in veel gevallen minder positief, en hebben zich soms zelfs terug getrokken achter de voordeur, met eenzaamheid als gevolg. Het gaat dan bijvoorbeeld om 60-plussers.

De coronacrisis maakte goed duidelijk dat de buurt niet enkel een woonbuurt is, maar ook een plek waar gewerkt wordt, waar men naar school gaat en aan vrijetijdsbesteding doet. Dit vraagt

nog meer om kwaliteitsvolle buurten met een mix aan functies, waarbij alledaagse voorzieningen maar ook plaatsen van ontmoeting belangrijk zijn. Daarbij is ook een sterke behoefte aan meer groene kwaliteitsvolle openbare ruimte, zoals bleek uit de drukte in parken tijdens de lockdowns. Onderzoek uit Antwerpen toont aan dat (multi-generatie) families in kleine woningen moeilijkheden ondervonden. Dit wijst op de noodzaak van geschikte openbare ruimte in wijken met een hoog aantal jongeren. Hoewel het wat betreft de oudere inwoners veelal ging over de situatie in de woonzorgcentra, mogen we echter niet vergeten dat de meeste ouderen in hun eigen woning oud worden, in buurten die niet altijd even leeftijdsvriendelijk zijn (zoals Ossenbruggen en collega's in dit themanummer benadrukken). Welke lessen kunnen we bijvoorbeeld trekken uit de coronacrisis voor het beleid rondom thuis ouder worden?

(Informele) Zorg als vergeten dimensie

De verdere verweving van werk, wonen en vrije tijd klinkt voor niemand echt als nieuw, maar de dimensie zorg wordt vaak

vergeten. Zowel in Nederland als in Vlaanderen zet het beleid sterk in op het thuis blijven wonen wanneer men ouder wordt. Dit gaat vaak gepaard met niet alleen formele thuiszorg in de eigen woonomgeving, maar ook met grotere nadruk op informele zorg, als onderdeel van de zogenaamde vermaatschappelijking van de zorg. Het Vlaamse zorgbeleid grijpt bijvoorbeeld terug op het concentrische zorgmodel van de World Health Organization, waarbij zorg als 'gedeelde' verantwoordelijkheid wordt gezien tussen de persoon zelf, zijn familie en lokale gemeenschap en de overheid. Er is sprake van een veranderend zorglandschap met een verdergaande de-institutionalisering van de zorg en als consequentie een institutionalisering van de eigen woning, die dan ook nog deels gepaard gaat met de informalisering van de zorg. Het is dus interessant om te weten in hoeverre ook dit (veranderende) zorglandschap impact heeft ondervonden van de coronapandemie. Uiteraard is er niets op tegen om te opteren voor een meer persoonsgerichte en geïntegreerde zorg die ouderen ondersteunt om zich maximaal te ontplooiën in hun eigen omgeving. Maar daarbij moet niet vergeten worden dat niet iedereen even actief kan blijven en thuis niet voor iedereen de beste omgeving is. Ook niet iedere buurt kan ondersteuning en informele zorg bieden en is geschikt om te blijven wonen. Iemand zonder sociaal netwerk of burens op het platteland is wellicht beter af in een dorpskern op wandelafstand van voorzieningen, eventueel met gelijkgestemden in een alternatieve woonvorm. Met andere woorden, het niet thuis worden moet ook mogelijk zijn, en vooral afhangen van de wens van de oudere persoon.

Hoewel terecht veel aandacht uitging naar de druk op de formele zorg tijdens de pandemie, werd de informele zorg vaak over het hoofd gezien. Het is nochtans een cruciale vorm van zorg, die veel mensen door de pandemie heen sleepten. Informele zorg is in dit onderzoek gedefinieerd als het bieden van hulp en ondersteuning in brede zin, maar op reguliere basis. Dat kan dus variëren van het maken van een wekelijks gesprek, het doen van een boodschap of een klusje, tot lichamelijke zorg. De maatregelen stimuleerden om zich terug te trekken tot het eigen huishouden, waardoor dit soort zorg mogelijk verminderd werd. In Vlaanderen werd bijvoorbeeld expliciet gevraagd om niet-dringende zorg uit te stellen en een verschuiving naar formele zorg te overwegen. Dit laatste bleek echter lastig, gezien veel van dit soort zorg zoals dagactiviteiten voor ouderen werden afgeschaald en beperkt. Dat was ook het geval in Nederland, waarbij er in april 2020 een advies was om geen bezoek te brengen aan mensen van boven de 70.

Een gezondheids crisis kan desalniettemin leiden tot het versterken van het lokale buurtkapitaal en solidariteit met de lokale gemeenschap. Er ontstonden verschillende initiatieven, van kleinschalig op straatniveau tot grotere initiatieven om boodschappen te doen voor zorgverleners en ouderen (bijvoorbeeld bezorgdeezorg.nl), soms geïnitieerd door gemeenten zelf (zoals Leuven Helpt). Uit onderzoek onder inwoners van Den Haag kwam naar voren dat er meer hulp werd geboden aan elkaar. Interessant daarbij is dat meer dan de helft van de mannen en twee derde van de hoger opgeleiden zegt veel meer hulp te bieden. Waarschijnlijk omdat juist deze groepen meer tijd in de buurt doorbrachten dan voor de pandemie. Onderzoek naar de impact van de coronacrisis op de informele zorgverlener en ondersteuning vanuit bijvoorbeeld de buurt lijkt echter grotendeels te ontbreken. Onze studie tracht hier dieper op in te gaan, op basis van 16 telefonische semigestructureerde interviews met informele zorgverleners uit Vlaanderen, met een focus op de eerste lockdown (18 maart – 3 mei 2020). Hierbij is gewerkt met een sneeuwbalsteekproef, gestart vanuit ons eigen sociale netwerk. Dat heeft als beperking dat de meeste respondenten hoog opgeleid zijn en financieel geen problemen hebben om bijvoorbeeld zorg in te kopen. De meeste respondenten verleende zorg voor één of meerdere (schoon)ouders, in één geval werd zorg verleend aan meerdere buurtbewoners. De zorgverleners waren tussen de 48 en 78 jaar, de zorgontvangers

tussen de 77 en 101 jaar. 14 zorgverleners waren vrouwen.

(In)formele zorgverlening tijdens de lockdown

De meeste zorgontvangers maakten reeds voor de pandemie gebruik van formele thuiszorg en ondersteuning. Dit varieerde van driemaal per dag verpleging, tot een frequent huisbezoek van de huisarts, of wekelijkse schoonmaakdiensten. Twee respondenten gaven aan dat hun zorgontvangers tevens gebruik maakten van een inwonende formele zorgverlener. Voor de meeste respondenten kwam een deel van deze formele zorg tot stilstand tijdens de eerste lockdown. Enkel strikt essentiële zorg vond doorgang en verschillende respondenten gaven aan moeilijkheden te hebben ondervonden bij het maken van een (dokters)afpraak. In één geval droeg uitgestelde zorg waarschijnlijk bij aan een overlijden. Voor één respondent was het wegvallen van formele zorg en ondersteuning reden om tijdelijk bij haar ouders in te trekken om het opnemen van zorgtaken te vergemakkelijken en omdat zij van op afstand kon werken:

"Dus ook de poetsvrouw kwam dan niet meer. Dus concreet gesproken kwam het er dan op neer dat al die taken.. het strijkatelier sloot ook ... dat al die taken bij mij terecht kwamen. Dus vandaar ook dat ik ook bij hen in de bubbel zat omdat dat anders gewoon niet te doen was" (Volwassen dochter, +- 20 kilometer afstand, Heverlee – Tienen)

Maar het is niet enkel zo dat formele zorg of diensten werden geannuleerd; de informele zorgverleners zegden soms bewust formele zorgverleners af:

"Ze [thuiszorg] gaan overal naartoe, als ze zichzelf al niet kunnen verzorgen, hoe kunnen ze dan zorgen dat papa niet besmet geraakt... en dan heb ik onmiddellijk eigenlijk de diensten opgebeld [om af te zeggen]." (Volwassen dochter, co-residentie, Oostende)

Het waren dus de informele zorgverleners die afgeschaalde of afgezegde zorg overnamen. Dit was echter niet voor iedereen even gemakkelijk te regelen; een korte afstand en nabijheid tot de zorgontvanger maakte dit een stuk makkelijker. Zeker aangezien veel informele zorgverleners niet enkel de formele zorg overnamen, maar bijvoorbeeld ook hun dierbaren verboden om nog zelf boodschappen te doen. Zelfs als de geografische afstand, normaal gezien, al kort was, werd zorg verlenen voor een deel van de respondenten gemakkelijker door telewerken en meer flexibele uren. Voor anderen was de afstand geen probleem, maar hing het verlenen van zorg vooral af van de hoeveelheid eigen contacten

De informele zorgverleners trachtte op allerlei manieren de wereld bij de mensen binnen te brengen en contacten te onderhouden.

Bron: Georg Arthur Pflueger - Unsplash

Vaak werd er wel hulp aangeboden door de buurt, maar hier werd weinig gebruik van gemaakt. Bron: Andre Ouellet – Unsplash

(en het besmettingsrisico) en werd de beurtrol in de familie daarop afgesteld. Naast de fysieke afstand kan tevens worden gewezen op de sociaal-emotionele afstand. De meeste informele zorgverleners zijn sterk gemotiveerd om zorg te verlenen om de zorgontvangers te beschermen tegen een besmetting met COVID-19. De veranderde context en zorgrollen maakten het wel vaak lastiger, waarbij aan de ene kant de zorg een stuk onpersoonlijker, en vooral minder spontaan, werd door strikte beurtrollen, maar aan de andere kant soms ook erg persoonlijk of intiem:

"Ik ben nooit echt intiem geweest. Maar aan de ene kant zijn er intimiteiten bijgekomen, als ik bijvoorbeeld mijn moeder moest helpen naar het toilet gaan, dan is afstand houden onmogelijk, maar aan de andere kant is het veel minder intiem, juist door corona" (Volwassen zoon, zelfde buurt, Brasschaat)

De rol van de buurt

Het valt vooral op dat het – in veel gevallen – de primaire informele zorgverlener was die extra taken opnam, zeker als het ging om het overnemen van taken van de formele zorg en (poets)diensten. In geen enkel geval werd er echt gebruik gemaakt van hulp van burens of buurtnetwerken, zowel voor corona als tijdens de pandemie, al zegt men in noodgevallen wel op elkaar te kunnen rekenen. Het gebrek aan hulp heeft dan ook voornamelijk te maken met de gedachte dat zorg en hulp vooral een familieaangelegenheid is (in aanvulling op formele zorg):

"Maar.. die personen laten deelnemen aan dat niveau van intimiteit, ja daar heb ik het lastig mee en mijn papa ook. Dat moeten al bijna, ja, hoe wij daar over denken, dat moeten eigenlijk bijna vrienden zijn en .. dat is hier niet het geval met de burens." (Volwassen dochter, co-residentie, Oostende)

Verschillende respondenten geven aan, dat er wel briefjes in de brievenbus zijn ontvangen bij de zorgontvanger met hulpaanbod, maar dat het familienetwerk het aankon. Hetzelfde kwam naar voren uit een bijkomend gesprek met een dekenij in Gent. Slechts één bewoner ging in op het hulpaanbod voor boodschappen, maar uiteindelijk nam de dochter het over en werd het afgezegd, waarbij volgens de dekenij, ook een stukje schaamte een rol speelde.

Uit de literatuur is het bekend dat vrouwen nog altijd de meeste (informele) zorg verlenen, en dat komt ook naar voren uit onze interviews. Sterker nog, in veel gevallen bleek het een vrouw te zijn (die vaak al de belangrijkste informele zorgverlener was) die weggevallen formele zorg op zich nam of extra zorg en ondersteuning bood die nodig was tijdens de lockdowns. Soms bestond er weliswaar een taakverdeling tussen broers en zussen, maar tijdens de lockdowns was het vaak één persoon die alles overnam om het besmettingsgevaar te verminderen, en dat was meestal een vrouw. Overigens heeft dit voor een stuk ook met de verwachting van de zorgontvanger te maken. In één geval gaf een respondent (vrouw) aan dat zowel zijzelf als haar broer zeer dichtbij woonden en de taken min of meer gelijk verdeelden, maar dat haar moeder eigenlijk alle doktersbezoeken met haar dochter wilde doen.

De informele zorgverleners zegden soms bewust formele zorgverleners af

Sociale netwerken: verschuiving naar de woning

Vrijwel iedereen heeft zijn sociaal netwerk tijdens de pandemie (tijdelijk) sterk zien inkrimpen, zo ook veel van de oudere zorgontvangers. Zeker als er al een beperkt netwerk was had dit een grote impact, bijvoorbeeld omdat de zorgontvanger dicht bij de kinderen was gaan wonen in een nieuwe buurt –. En dat is al helemaal het geval als er helemaal geen familienetwerk is, zoals werd benadrukt door de respondent die hulp en zorg verleent aan enkele buurtbewoners:

Soms komt er gewoon niemand niet meer. Allez, ja er komt anders ook niet veel volk over de vloer, behalve dan ja professioneel wat he. En eten.. dat is wel gebleven he, dus de levering van eten aan huis, is wel gebleven. Maar er zijn veel dingen die wegvallen he. (Oudere bewoonster die enkele burens helpt, zelfde buurt, Gent)

Bovendien was het niet altijd de eigen keuze van de zorgontvangers om het netwerk in te krimpen. Een deel van de zorgontvangers kwam bijvoorbeeld nauwelijks meer buiten en was voor sociaal contact ook afhankelijk van zorgverleners. Toen die zorg tijdens de eerste lockdown werd afgeschaald, bleef soms enkel de informele zorgverlener over die ook een grotere sociale rol kreeg toebedeeld:

"Je doet je best om de wereld nog zoveel mogelijk naar binnen te brengen. Ik ben deze week naar een tentoonstelling geweest; dan neem ik op die tentoonstelling foto's om die dan 's avonds te laten zien aan mijn vader en moeder. [...] Dus ook de ontspanning van ons mama bijvoorbeeld, gaat grotendeels via mij" (Volwassen dochter, zelfde straat, Lokeren)

Bovendien verbood de informele zorgverlener in verschillende gevallen de zorgontvanger om nog vrienden te bezoeken of erop uit te gaan. In 2013 schreven Höppner & Arnold in AGORA (o.b.v. GPS-tracking) dat veel ouderen een functionele aanleiding nodig hebben om buitenshuis te komen en daar sociale contacten en recreatie aan koppelen. Met andere woorden, ook een bezoek aan de supermarkt of markt kan belangrijk zijn voor het sociaal contact, zelfs al blijft het oppervlakkig. Informele zorgverleners gingen zich dat realiseren omdat zij zagen dat hun zorgontvanger (mentale) problemen ondervond door het thuis zitten zonder contact. Na

de lockdown stimuleerden zij vaak dat de zorgontvanger zelf boodschappen zou doen en het normale sociale leven weer zou oppakken. De meeste zorgontvangers waren hier heel blij mee, en schroomden niet om dit meteen te doen. Het was echter niet voor iedereen even gemakkelijk om die stappen weer te zetten en sociale netwerken opnieuw te activeren. Ook hier was overigens een genderdimensie waar te nemen, namelijk dat mannelijke zorgontvangers meer afhankelijk waren van hun informele zorgverlener voor sociale contacten. Dat is een bevestiging van eerdere internationale onderzoeken die stellen dat mannen minder informele sociale contacten hebben in de buurt, doordat hun (werkende) leven zich vooral buiten de buurt situeerde.

Alternatieve woonvormen

De lockdown versterkte de positie van het huis als plek van zorg en ondersteuning, waarbij ook de sociale contacten steeds vaker binnenshuis plaatsvonden. Sommigen trachtten door zorg te verlenen de wens te vervullen van de oudere zelf om zolang mogelijk thuis te blijven wonen, al beseft men soms dat het wellicht niet de beste optie is:

“Moest die nu op een site zijn waar die zelf zijn zelfstandigheid kan bewaren, maar waar dat er inderdaad wel een aangelegden tuin is waar dat hij geen zorg aan heeft en waar dat er, allez, dat 'em ergens mensen kan, dat 'em niet de hele tijd in een cafetaria moet zitten, maar mensen kan tegenkomen om eens efkens dag tegen te zeggen. Allez ja, ik denk dat dat voor zijn moraal zeker een pluspunt was [...]” (Volwassen dochter, zelfde gemeente, Leuven)

De meeste respondenten zijn echter versterkt in hun mening dat zij zoveel mogelijk moeten proberen hun dierbaren uit een woonzorgcentrum te houden. Hierbij wordt vaak verwezen naar de toestanden in deze centra aan het begin van de pandemie, en de mediaverslaggeving daarover. Dit wordt dan geprobeerd door zo lang als het gaat zelf informele zorg te verlenen, terwijl soms ook andere opties bespreekbaar zijn, zoals het inhuren van een zorgverlener die komt inwonen.

De wisselwerking tussen formele en informele zorg liep niet altijd vlot

Implicaties voor de toekomst

Een belangrijke vraag van ons onderzoek was of de buurt een rol opnam in de zorg en ondersteuning van ouderen tijdens de eerste lockdown(s) in 2020 in Vlaanderen. Dit was mede ingegeven door de toenemende druk die wordt gelegd op de informele zorg door de familie en de gemeenschap vanuit het zorgbeleid, in combinatie met een focus op het thuis ouder worden. De gezondheids crisis bracht de steeds grotere nadruk op informele zorg en de-institutionalisering nog maar eens aan het licht, evenals de limieten hiervan en mogelijke negatieve gevolgen. Zo wijzen onze resultaten erop dat vooral de familie zorgtaken overnam, en dat de rol van de buurt zowel voorafgaand als tijdens de pandemie beperkt was. We moeten ons daarom de vraag stellen of de vermaatschappelijking van de zorg en een (te grote) nadruk op het thuis ouder worden in de praktijk niet eerder betekent dat men terugvalt op de familie als er zorg nodig is. Dit betekent een zeer grote kentering, zeker als men is opgegroeid in een context van een uitgebreide verzorgingsstaat. Een doel hiervan was om familierelaties vooral te baseren op affectie en niet op verplichtingen, en waarbij men in geval van nood

een beroep zou kunnen doen op de overheid. Dit kan bovendien gevolgen hebben voor de emancipatie en arbeidsmarktdeelname van bijvoorbeeld vrouwen.

Meer inspanningen lijken daarom nodig als er echt een gedeelde verantwoordelijkheid van de zorg wordt nagestreefd door de overheid. Denk bijvoorbeeld aan de groter wordende groep oudere mensen zonder kinderen of familienetwerk, die niet zo makkelijk kunnen terugvallen op iemand. Is het realistisch om te denken dat de buurt hier een rol bij opneemt? De sociale dimensie komt weliswaar terug in het concept van de leeftijdsvriendelijke steden van de Wereldgezondheidsorganisatie (zie bijdrage van Ossenbruggen en collega's in dit themanummer). Desalniettemin krijgt het nog veel te weinig aandacht in combinatie met het thuis ouder worden, zowel in Vlaanderen als vanuit internationaal perspectief. Maar nog meer zouden we moeten na gaan denken over alternatieven voor thuis ouder worden en erbij stilstaan dat dit niet voor iedereen ideaal is. Daarbij is het belangrijk om daadwerkelijk in gesprek te gaan met oudere inwoners (zie andere bijdragen in dit themanummer).

Behalve de beperkte rol van de buurt zagen we dat het zorglandschap en de ruimtelijke organisatie van de zorg nog meer naar de woning verschoof tijdens de pandemie. Dit versterkt het gangbare beeld van het thuis ouder worden, evenals de mening over potentiële alternatieven. Dat geldt zowel voor de lichamelijke zorg als voor het sociaal contact. Een leefruimte die inkromp tot de woning betekende voor veel ouderen dan ook een eenzame situatie. De wisselwerking tussen formele en informele zorg liep niet altijd vlot en buurtnetwerken waren vaak beperkt aanwezig. Daarbij moet ook meer aandacht uitgaan naar de implicaties van het ruimtelijk beleid op dit soort verschuivingen. Een te grote nadruk op het eigen huis in combinatie met wegtrekkende voorzieningen die zich concentreren in kernen kan tot een (verdere) discrepantie leiden tussen ouderen in de stad en op het platteland. Zowel wat betreft toegang tot alledaagse en medische voorzieningen (én thuiszorg), maar ook in termen van sociale netwerken. Het is bijvoorbeeld interessant te kijken naar verhuispatronen van ouderen en afstanden tussen ouderen en kinderen en hoe dit de onderhandeling en beschikbaarheid van informele zorg beïnvloedt.

Literatuurselectie

De Graaff, L., Booi, H., Pinkster, F. (2020) Thuisblijven in de stad in tijden van corona. Universiteit van Amsterdam in opdracht van gemeente Amsterdam.

D'Herde J., Gruijthuijsen, W., Vanneste, D., Draulans, V. & Heynen, H. 92020) "I could not manage this long-term, absolutely not". Aging in place, Informal care, COVID-19, and the Neighborhood in Flanders (Belgium). International Journal of Environmental Research and Public Health, 18, 6482

Milligan, Christine, and Janine Wiles. "(27-A) Landscapes of Care." Progress in Human Geography 34, no. 6 (December 2010): 736–54. <https://doi.org/10.1177/0309132510364556>.

Rusinovic, K., Theisens, H., Engbersen, G., De Boom, J., Van Wensveen, P. (2020) Berichten uit een stille stad. De maatschappelijke impact van COVID-19 in Den Haag. De Haagse Hogeschool

Wesley Gruijthuijsen (wesley.gruijthuijsen@kuleuven.be) werkt aan zijn doctoraat aan de afd. geografie en toerisme van de KU Leuven. **Jakob D'herde** (jakob.dherde@kuleuven.be) werkt aan zijn doctoraat aan het departement architectuur van de KU Leuven. **Dominique Vanneste** (dominique.vanneste@kuleuven.be) is professor geografie en toerisme aan de KU Leuven. **Hilde Heynen** (hilde.heynen@kuleuven.be) is professor architectuurtheorie aan de KU Leuven. **Veerle Draulans** (veerle.draulans@kuleuven.be) is professor genderstudies aan de KU Leuven. Dit artikel is deels gebaseerd op een eerdere publicatie in IJERPH (zie literatuursuggestie).

THUISBLIJVEN OF FALEN?

Ouderen wensen nagenoeg unaniem om zo lang mogelijk thuis te blijven. West-Europese beleidsmakers schuiven daarom thuis ouder worden naar voren als dé manier om ouder te worden. De strategie wordt zo een normatief kader voor, en zelfs door, ouderen. Maar hoe gaan ouderen effectief om met het ouder worden: wat is belangrijk voor hen, en hoe vertaalt zich dat in hun besluitvorming?

De bevolkingsvergrijzing in Vlaanderen en Nederland is een immense maatschappelijke verwezenlijking, die desondanks vaak als een probleem wordt voorgesteld dat om oplossingen vraagt. Recent Vlaams onderzoek heeft uitgewezen dat de overgrote meerderheid van ouderen zo lang mogelijk in de eigen woning wil blijven wonen. Ook de overheid is daar voorstander van, omdat dure, gesubsidieerde residentiële woonzorg langer vermeden kan worden. Het beleid schuift dan ook systematisch het concept 'ageing-in-place' (thuis ouder worden) naar voren. Dit concept gaat uit van het zo lang mogelijk in de gemeenschap blijven leven met een zekere mate van onafhankelijkheid. Het veronderstelt tevens het 'active ageing'-paradigma (actief ouder worden), wat ouderen aanmoedigt om actief deel te nemen aan het maatschappelijk leven. Zo zouden ze langer de controle over het eigen leven behouden, waardoor ze zich beter in hun vel zouden voelen. Nochtans heeft internationaal onderzoek aangetoond dat thuis ouder worden bijlange niet voor iedereen haalbaar is: vaak wordt het in de huidige woning blijven wonen als ideaal

bekeken, ondanks dat uit Vlaams onderzoek van Volckaert en De Decker blijkt dat meer dan vier op de vijf woningen in Vlaanderen eigenlijk ongeschikt zijn voor oudere bewoners. Veel ouderen wachten tevens lang met de nodige woningaanpassingen: de badkuip vervangen door een inloopdouche, of het installeren van handgrepen langs het toilet gebeurt vaak pas na een reeks vallen. Ook verhuizen naar een beter geschikte woonomgeving wordt nauwelijks aangemoedigd, hoewel veel ouderen daar baat bij zouden hebben. Natuurlijk speelt de terechte vrees dat het huis zal aanvoelen als een ziekenhuisomgeving, maar zulke ingrepen verkleinen wel drastisch het valgevaar, waardoor een trip naar het ziekenhuis wel vermeden kan worden. Verder kunnen we ons de vraag stellen of de wens om thuis te blijven niet ook een gevolg is van een beperkt aantal maatschappelijk geaccepteerde en beschikbare woonalternatieven. Internationaal onderzoek van Vasara ondervond dat ouderen menen zichzelf te moeten verantwoorden als ze niet voldoen aan de norm van in de eigen woning te blijven.

Onderzoekopzet en context

Dit artikel vertrekt vanuit de aanname dat een dergelijk normatief kader bestaat, en onderzoekt hoe ouderen daarmee omgaan: hoe onderhandelen zij het thuis ouder worden? Mensen die een andere keuze maken voldoen immers niet aan het beeld van de zelfstandige, onafhankelijke oudere dat als ideaal naar voren geschoven wordt. In Vlaanderen kunnen ouderen onder andere terecht in de zogenaamde woonzorgcentra, residentiële wooncomplexen die naast opvang ook verzorging en verpleging aanbieden aan hun bewoners. Hun gemiddelde leeftijd is 87 jaar met een gemiddelde verblijfsduur van 2,9 jaar, wat impliciet aangeeft dat voornamelijk de alleroudsten en de meest zorgbehoevenden in de centra wonen. Een recent onderzoeksrapport van Smetcoren et al. omtrent woonattitudes tegenover verschillende woonvormen wees eerder aan dat de woonzorgcentra, samen met het inwonen bij de kinderen de minst populaire woonvormen waren, maar ook assistentiewoningen blijven onpopulair. Zelfstandig in de eigen woning blijven blijft veruit de eerste keuze bij ouderen, met ongeveer zes op tien respondenten die er positief tegenover staan. Dat betekent echter ook dat veertig procent van de ouderen toch niet zo positief staan tegenover de eigen woning. Het lijkt er dus op dat de norm van het thuis ouder worden geconsolideerd wordt door de beleidsfocus.

Zelfstandig in de eigen woning blijven blijft veruit de eerste keuze bij ouderen

Vanuit de KU Leuven doen wij onderzoek naar de onderhandeling van het thuisgevoel, vanuit het perspectief van ouderen zelf. Daarvoor interviewden we thuiswonende ouderen in Vlaanderen in hun woning: in totaal werden 25 kwalitatieve diepte-interviews, in vijf buurten verspreid over Limburg, Antwerpen en Oost-Vlaanderen. De gemeenten Beringen, Hasselt, Merelbeke, Merksem, en Zottegem werden geselecteerd op basis van zowel demografische als ruimtelijke factoren, zoals de verstedelijking en het voorzieningsniveau. In de geselecteerde gemeenten werd dan de buurt gekozen met het hoogste absoluut aantal ouderen zonder woonzorgcentrum. Deelnemers werden via willekeurig in de bus gestoken brieven uitgenodigd om deel te nemen aan het onderzoek met de pensioengerechtigde leeftijd als deelnamevereiste. Volledige anonimiteit werd gegarandeerd, en alle interviews werden afgenomen en verbatim getranscribeerd door de eerste auteur. Meer info over de deelnemers kan teruggevonden worden in tabel 1. De interviews werden thematisch geanalyseerd naar latente thema's omtrent visies op de woning, thuis, identiteit in later leven, en de buurt. Wat volgt zijn eerste bevindingen van de analyse.

Woonzorgcentra zijn de nachtmerrie

Vroeger gekend als rusthuizen of 'oudemannekeshuizen', zoals bleek uit de interviews, dragen woonzorgcentra nog steeds een negatief imago met zich mee: respondenten noemen het de plek waar ouderen weggestopt worden als ze totaal hulpbehoevend zijn en/of dementeren. Hierdoor voelen jong-senioren zich doorgaans te jong om naar zo'n instelling te gaan. In de gesprekken kwam het onderwerp woonalternatieven naast de huidige woning uitvoerig aan bod; spontaan spraken de meeste ouderen echter enkel over woonzorgcentra, en in een zeer negatief licht. Assistentiewoningen

werden ofwel gelijkgesteld aan woonzorgcentra, ofwel gezien als een minderwaardig alternatief voor de eigen woning. Andere alternatieven waren nauwelijks of niet bekend.

Ik ga ni, ik ga niet naar een oud mannekeshuis. Nooit. Nooit.

Interviewer: Ge zegt dat heel stellig.

Ja. Daar ben ik heel correct in, en 'k zeg "voor in een kamerken te gaan zitten, waar een bed staat en een kastje of een tafeltje staat en een televisie staat en ge hoort van de rest niks"? Neen. Ik moet, moet mij, moet mij kunnen deplaceren [verplaatsen].

- Man, 77j, Zottegem, 1,5j in huidige woning

Van de wereld afgesneden zijn komt meermaals terug: voor de meeste ouderen lijkt een woonzorgcentrum de eindhalte te zijn van het leven, waar men geleefd wordt in plaats van zelf actief vorm te geven aan het leven. Het gevoel van vrijheid, het kunnen gaan en staan waar ze zelf willen, blijkt voor nagenoeg alle respondenten een essentiële kwaliteit van leven en wonen. Deze connotatie lijkt voor een deel te correleren met de normatieve beleving van thuis ouder worden: de eigen woning als een fysieke manifestatie van vrijheid en zelfbepaling, en het woonzorgcentrum als de representatie van vastzitten en geleefd worden. Sinds de pandemie is het beeld van deze centra nog extra verslechterd, door de uitvoerige verslaggeving over de hoge sterftcijfers van de eerste golf en het effectieve afsnijden van de contacten tussen de binnen- en buitenwereld als draconische maatregel om besmettingen te beperken. Ook het beeld van de (te) kleine woonruimte vormt een basis voor de kritiek, vooral in de vorm van de vrees in een klein kamertje zonder eigen meubels 'gestoken' te worden. Veel deelnemers wonen in een grote woning met meerdere slaapkamers die ze nauwelijks gebruiken. Desondanks gebruiken ze, naar eigen zeggen, alle ruimtes, bijvoorbeeld als opslagruimte of voor een specifieke taak: een dame had een aparte kamer om te naaien, te strijken en om te werken. Bij hen spelen ook vaak overwegingen om een logeerplek te kunnen aanbieden aan kinderen of kleinkinderen: in een woonzorgcentrum is zoiets niet meer mogelijk. Ondanks het overwegend negatieve beeld van deze centra, merken sommigen toch op dat zo'n faciliteiten nodig zijn.

[zucht en denkt na] Da's ook weer zo een noodzakelijk kwaad he? Als het écht moet, zijn we misschien heel blij dat we er naartoe kunnen gaan he? Maar als 't niet moet, liever, liever niet.

- Vrouw, 71j, Hasselt, 47j in huidige woning

Veel ouderen willen de kinderen niet tot last zijn en maken bijvoorbeeld liever gebruik van thuiszorg. Bron: Eigen foto

Geen last zijn

Het normatieve kader legt een grote verantwoordelijkheid bij de oudere persoon zelf: die kan immers zelf de eigen levensstijl bepalen en wordt geacht zelf de inspanning leveren om zelfstandig te wonen. Maar dit normatieve kader is ook geïnternaliseerd bij onze respondenten. Dat blijkt uit de alomtegenwoordige wens tot zelfstandigheid, die in onze gesprekken naar voren kwam. Deze wens lijkt onlosmakelijk verbonden met het verlangen om anderen, voornamelijk de kinderen, niet tot last te zijn:

Interviewer: Wat is voor u de grens [om hulp te vragen aan uw dochter]?

[Denkt na] Zelfredzaamheid tot een zeker punt, he? Want ik weet toen mijne man overleden is, hoeveel moeite dat mij gekost heeft hem te begeleiden tot het einde. Zal ik maar zeggen, he? Maar dat wil ik mijn kinderen niet aandoen. Daarom heb ik ook direct na het overlijden van [mijn man], mijn volledige euthanasie papieren in orde gebracht.

- Vrouw, 88j, Hasselt, 20j in huidige woning

Veel van deze ouderen hebben zelf ervaren hoe belastend het kan zijn om voor een oudere persoon te zorgen. Mantelzorg voor de eigen ouders werd vaak aangehaald als reden om de kinderen zo min mogelijk te belasten. Velen willen dat de kinderen simpelweg op bezoek komen omdat ze dat willen, niet omdat het nodig is. Omgekeerd lijken ouderen vooral bij hun kinderen te willen komen als ze zich nuttig kunnen maken: sociaal contact als doel op zich is voor hen niet voldoende. Bijna alle deelnemers vermelden expliciet dat zij eerder bij diensten als familiehelp zouden aankloppen dan bij de eigen kinderen. Deze kinderen hebben meestal een eigen gezin waarin beide ouders werken, waardoor de ouderen geen extra last willen veroorzaken.

Velen willen dat de kinderen simpelweg op bezoek komen omdat ze dat willen

Conclusie: een nieuwe thuis?

Onze voorlopige interviewresultaten lijken aan te geven dat 'uit residentiële zorg blijven' een belangrijke bezorgdheid is van ouderen in Vlaanderen, waarvoor enkel de eigen woning een plausibel alternatief lijkt. Gekoppeld met de beleidsfocus op thuis blijven wonen, ontstaat dus een normatief kader dat het zo lang mogelijk in de eigen wonen blijven wonen verwacht. Onze eerste resultaten ondersteunen zonder twijfel dat er een negatieve perceptie bestaat van woonzorgcentra: alternatieven zijn er enkel voor als het echt niet meer anders kan. Uit onze bevindingen blijkt evenwel ook dat andere woonalternatieven nauwelijks bekend zijn: de meesten rekenen op formele zorgverlening in de toekomst, om zo min mogelijk hulp van familieleden, en dan voornamelijk hun kinderen, in te roepen. Daardoor komt er echter meer druk te liggen op de thuiszorgsector, die in Vlaanderen al zwaarbelast is. Mede om die reden komt er een steeds fellere kritiek uit de sociaal-ruimtelijke hoek, die incongruenties tussen beleidsplannen voor ruimtelijke planning en ouderenzorg blootlegt. Zo stellen Volckaert en De Decker onder andere de efficiëntie van thuiszorg en de leefbaarheid van dorpen in meer afgelegen gebieden zoals de Westhoek in vraag.

Deze overwegingen brengen ons ertoe het thuis-ouderwordenparadigma in vraag te stellen of op zijn minst te nuanceren: langdurig in de gezinswoning blijven wonen is zeker niet voor iedereen de manier om kwalitatief ouder te worden. In de verdere analyse van de interviews zullen we meer in detail nagaan hoe 'thuis' wordt geconstrueerd en beschreven door de deelnemers, en welke actoren daar een rol in spelen. Daarbij is de achterliggende gedachte dat 'thuis' misschien ook elders kan gemaakt worden en dat op tijd verhuizen naar een beter geschikte woonomgevingen een succesvolle strategie kan vormen.

Literatuurselectie

- Vasara, P. (2015) Not ageing in place: Negotiating meanings of residency in age-related housing. *Journal of Aging Studies* 35, pp. 55–64.
- Volckaert, E., & P. De Decker (2019) Woonsituatie en -dynamieken bij ouderen. Een kwalitatieve studie naar de woonperspectieven van oudere huurders in de stad. Leuven: Steunpunt Wonen.
- Smetcoren, A.-S., S. Dury, L. De Donder, N. De Witte, S. Van Regenmortel, T. Kardol, & D. Verté (2014) Denken over later? Attitudes van ouderen ten opzichte van verschillende woonvormen in Vlaanderen. *Ruimte & Maatschappij* 6, nr. 2, pp. 14–38.

Jakob D'herde (jakob.dherde@kuleuven.be) werkt aan zijn doctoraat aan het departement architectuur van de KU Leuven. **Wesley Gruijthuijsen** (wesley.gruijthuijsen@kuleuven.be) werkt aan zijn doctoraat aan de afdeling geografie en toerisme van de KU Leuven. **Veerle Draulans** (veerle.draulans@kuleuven.be) is professor genderstudies aan de KU Leuven. **Dominique Vanneste** (dominique.vanneste@kuleuven.be) is professor geografie en toerisme aan de KU Leuven. **Hilde Heynen** (hilde.heyne@kuleuven.be) is professor architectuurtheorie aan de KU Leuven.

ESSAY - Micheline Phlix, Ann Petermans, An-Sofie Smetcoren & Jan Vanrie

WONEN EN MIGRATIE OP LATERE LEEFTIJD

De wens om thuis oud te worden ('ageing in place') is populair bij ouderen, maar hoe zit dat voor ouderen met een migratieachtergrond? Wat zijn hun woonervaringen? Hoe staan zij tegenover 'ageing in place'? Waar en hoe wensen zij oud te worden? En verschilt dit van ouderen zonder migratieachtergrond?

Vandaag de dag groeit de groep ouderen in onze samenleving sterk. Dit gaat gepaard met een groot aantal oude, onderbezette woningen die vaak niet geschikt zijn naarmate men minder mobiel wordt of gezondheidsproblemen ervaart. Denk maar aan steile trappen en drempels, leegstaande kamers die geïmpoetst moeten worden of een grote tuin die onderhoud vraagt, bijvoorbeeld. Toch willen de meeste ouderen, ondanks bepaalde zorg- en mobiliteitsnoden, in hun eigen woningen blijven wonen, liefst voor altijd. Dat geeft stof tot nadenken. Bovendien suggereert onderzoek dat ouderen met een migratieachtergrond 'thuis' mogelijk anders ervaren. Daarom voegen we in dit artikel ook migratieachtergrond toe aan het vraagstuk, al hebben we ook oog voor andere relevante aspecten.

Vorige eeuw kende de arbeidsmigratie grote pieken. Zo was er na de Tweede Wereldoorlog een groot tekort aan werkkrachten, vooral in de mijnen. In 1946 kwam België kwam tot een overeenkomst met Italië. Later volgden ook akkoorden met Spanje, Griekenland, Turkije en Marokko. De arbeidsmigratie was initieel tijdelijk bedoeld, maar een groot deel van deze arbeidsmigranten vestigden zich in België.

Anno 2022 maken heel wat van die eerste generatie arbeidsmigranten, alsook hun kinderen, deel uit van de groeiende groep ouderen in België. Toch is er weinig bekend over hun woonervaringen en hun kijk op ouder worden. Om hier meer zicht op te krijgen, werden 23 interviews afgenomen met oudere migranten (eerste en tweede generatie, afkomstig uit Italië, Turkije, Polen, Marokko en Griekenland) waarin gepeild werd naar hun woonervaringen. In dit artikel worden enkele thema's belicht omtrent 'thuis oud worden' die aan bod kwamen tijdens de gesprekken. Eens in kaart gebracht, wordt de vraag gesteld of er eigenlijk wel verschillen zijn met ouderen zonder migratieachtergrond inzake deze thematieken. In dit artikel zijn de namen van de geïnterviewden gefingeerd, tenzij anders gevraagd.

Wonen tussen de migratie

Laten we eerst beginnen met de omgeving waarin heel wat oudere migranten wonen, deze wordt vaak gekenmerkt door etnisch-culturele diversiteit. Wat is hun kijk hierop?

Heel wat arbeidsmigranten kwamen terecht in wat vandaag de dag 'super-diverse' wijken genoemd worden. In deze wijken bestaat de

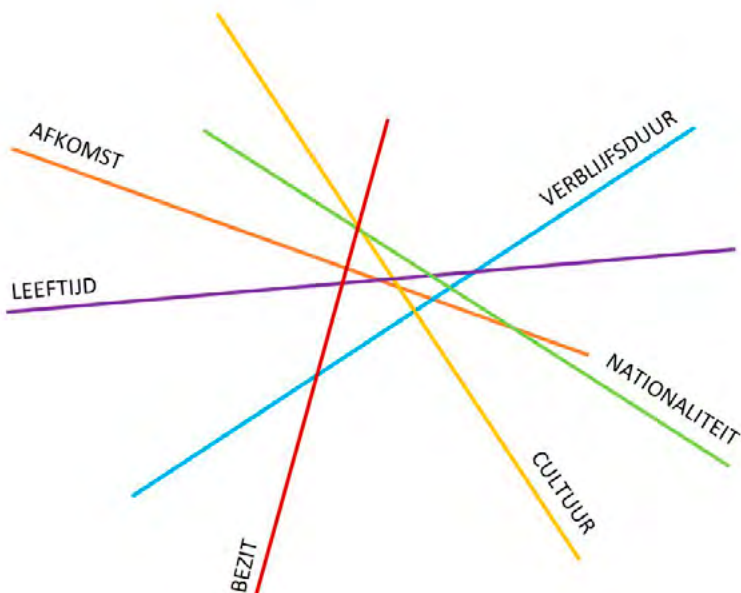
meerderheid van de bevolking uit verschillende etnisch-culturele 'minderheden'. De meeste geïnterviewden wonen ook in zulke steden, zoals Maasmechelen, Genk en voormalige Limburgse mijngemeenten met een groot aantal inwoners van buitenlandse herkomst (ongeveer 60%). De geïnterviewde oudere migranten staan over het algemeen zeer positief ten opzichte van die diversiteit. Sommigen – en dan vooral tweede generatie migranten (die in België geboren zijn) – benadrukken dat ze dit gewoon vinden, aangezien ze opgegroeid zijn in deze "super-diverse" buurten. Władek (74): "Niks anders gewend. Bongiorno, goedendag, dzień dobry."

Die diversiteit is ook zichtbaar in het straatbeeld. Heel wat deelnemers waarderen dat ze burens van verschillende afkomst hebben, al verkiezen sommigen onder hen toch ook om enkele burens van dezelfde afkomst te hebben. Dit vanwege de gedeelde taal, cultuur en religie. Al blijkt het hebben van een goede buur wel belangrijker te zijn dan een buur van dezelfde afkomst. Niet alleen de burens, maar ook de winkels reflecteren de rijke migratiegeschiedenis van de buurt. De meeste geïnterviewde ouderen gebruiken zowel supermarktketens als buurtwinkels (zoals de Turkse supermarkt). Die laatste zijn vooral belangrijk om cultuureigen producten te verkrijgen, al zijn heel wat van deze producten volgens de deelnemers tegenwoordig ook in 'gewone' supermarkten terug te vinden. Het gebruik van beide soorten winkels reflecteert mogelijk ook hun identiteit. Heel wat oudere migranten geven namelijk aan een dubbele identiteit te ervaren. Zo kan iemand zich perfect zowel Belg als Italiaan voelen.

Verhuizen naar het land van herkomst?

Naast de huidige woonomgeving in België, verkennen we ook de relatie die oudere migranten hebben met hun land van herkomst. De hamvraag is waar deze ouderen met een migratieachtergrond ouder willen worden. Uit de interviews blijkt dat zo goed als iedereen in België wil blijven. Slechts één iemand overweegt om te verhuizen naar het land van herkomst, al ontbreken concrete plannen. De voornaamste reden is het niet willen achterlaten van familie. Zo verwijzen Alfonso (77) en Seyma (61) allebei naar het leed van hun ouders die hun gemigreerde kinderen moesten missen, iets wat ze zichzelf niet willen aandoen. Een andere reden waarom men niet verhuist naar het land van herkomst, is simpelweg omdat men het leven na vele jaren in België gewend is: "Nee, ik heb hier meer geleefd dan in mijn land" – Rabiaa, 67.

Mogelijke relevante assen in het terugkeer- of verhuisdilemma
Bron: auteurs

Heel wat geïnterviewden geven aan dat ze zich niet meer zouden kunnen aanpassen aan het leven in het land van herkomst. Verder zorgt de lange verblijfsduur ervoor dat oudere migranten in België een leven hebben opgebouwd (familie, woning, herinneringen, etc.), wat meespeelt in hun beslissing om al dan niet te verhuizen.

Ook het beschikken over 'bezit', zoals een eigen woning, zowel in België als in het land van herkomst, speelt een rol. Sommige oudere migranten hebben eigendom in beide landen en reizen regelmatig heen en weer. Een concreet voorbeeld: Ibrahim (70) woont al meer dan 40 jaar in België, heeft een woning in België en Turkije, een dubbele nationaliteit, voelt zich zowel Turk als Belg, maar heeft net iets meer affiniteit met België: "Hier leven wij, hier wonen wij, hier hebben wij gewerkt". Zijn woning in Turkije maakt regelmatige vakanties mogelijk om achtergebleven familie te bezoeken. Toch wil hij niet definitief terugkeren omwille van alle voorgaande redenen. Ook al verkiezen de deelnemers om in België te blijven, betekent het niet dat ze nooit een terugkeer hebben overwogen of zullen overwegen. Dit terugkeer- of verhuisdilemma lijkt ook sterker naar voren te komen op latere leeftijd, naarmate de kinderen het nest verlaten. Bovendien mag de impact van zo'n afweging, bijvoorbeeld op iemands identiteit alsook op emotioneel vlak, niet onderschat worden.

Oost, west, thuis best?

Niet alleen wensen de geïnterviewden om in België oud te worden, ze verkiezen ook om zo lang mogelijk in hun eigen woning te vertoeven. Vaak is dit de plek waar ze lange tijd wonen, de plek waar veel herinneringen mee verbonden zijn. Ondanks deze wens om thuis te blijven wonen, zijn de meeste woningen van de geïnterviewden niet optimaal met oog op de toekomst. Een deel van de deelnemers ervaren reeds een afnemende mobiliteit of gezondheidsproblemen waarbij de woning soms voor extra obstakels zorgt. Hierdoor kozen vijf geïnterviewden toch voor een meer geschikte woning. Zo verhuisde Krysia (84) van een groot huis naar een appartement met lift, en besloot Massimo (63) om een nieuwe woning te bouwen met de belangrijkste ruimtes op het gelijkvloers. Deze verhuisbewegingen beperken zich tot de gekende buurt, wat mogelijk de stap om te verhuizen vergemakkelijkt. Bij de andere geïnterviewden is de wens om thuis te blijven wonen erg sterk. Niet alleen de emotionele band met de woning, maar ook het gevoel van zelfstandigheid speelt een belangrijke rol hierin. Bijgevolg werden er tijdens de interviews ook heel wat (toekomstige) oplossingen genoemd om die woonwens te kunnen blijven vervullen: het bad wordt bijvoorbeeld vervangen door een inloopdouche of kan toch gebruikt worden door een handvat te plaatsen, het onderhoud van de grote tuin wordt door een tuinman overgenomen, nabijheid van familie zorgt voor steun zoals hulp bij huishoudelijke taken, zorg of vervoer en de trap wordt vermeden door beneden te slapen: "Dan breng ik alles naar onder. Dat is direct opgelost" – Nico, 68.

Woonalternatieven

Wat als thuis wonen écht niet (meer) kan? Welke opties overwegen oudere migranten dan? We vroegen onze deelnemers naar hun visie op woonalternatieven.

Bijna niemand ziet een verhuis naar een woonzorgcentrum zitten. Thuis wonen gaat gepaard met een hoge mate van zelfstandigheid, iets wat men vrees (deels) te moeten opgeven in een woonzorgcentrum. Giacomo (74) staat als enige wel open voor wonen in een woonzorgcentrum, al hangt hij hier wel een voorwaarde aan vast: mobiel en zelfstandig blijven. Echter, door het gebrek aan andere opties, leggen sommigen zich toch neer bij een mogelijk onvermijdelijke verhuis naar een woonzorgcentrum. Een ander besproken alternatief is het inwonen bij familie. Sommigen van de geïnterviewden wonen al samen met hun volwassen kinderen en zijn hier erg tevreden over. Toch zijn hier ook drempels aanwezig. Deelnemers willen bijvoorbeeld geen last zijn voor hun kinderen.

In het bespreken van alternatieve woonopties, werd er ook een paar keer verwezen naar cultuur, bijvoorbeeld dat inwonen en het ontvangen van zorg van de kinderen gangbaar is in 'hun' cultuur. Toch weten sommigen niet of ze dit nog konden verwachten van hun tweede of derde generatie kinderen. Verder is het opvallend dat andere alternatieven zoals collectieve woonvormen amper of niet genoemd werden. Betekent dit dat oudere migranten zulke woonalternatieven niet goed kennen, of staan ze hier niet voor open?

Bijna niemand ziet een verhuis naar een woonzorgcentrum zitten

Verschillen & gelijkenissen verkennen

Laten we de voorgaande thema's nu eens vergelijken met ouderen zonder migratieachtergrond. We weten uit voorgaand onderzoek dat ouderen verkiezen om zo lang mogelijk thuis te blijven wonen. Hierdoor stoten ze af en toe op obstakels, wat kwaliteitsvol wonen bemoeilijkt. Toch zijn veel deelnemers bereid die obstakels erbij te nemen om aan hun woonwens te voldoen. Vele ouderen staan negatief ten opzichte van woonalternatieven zoals woonzorgcentra omdat ze vrezende zelfstandigheid over hun eigen leven (deels) te moeten opgeven. Ook zijn heel wat woonalternatieven (in opmars) niet goed gekend bij ouderen in het algemeen. Al deze onderwerpen kwamen ook ter sprake tijdens interviews met oudere migranten. Zo verkiezen ook zij om zo lang mogelijk thuis te blijven wonen. En bij het lezen van 'Oost, west, thuis best?', kunnen enkel de namen van deelnemers verklappen dat het over ouderen met een migratieachtergrond gaat. Hier speelt migratieachtergrond dus geen rol. Toch zijn er ook enkele aspecten die in de interviews aan bod kwamen en die niet in de literatuur omtrent ouderen zonder migratieachtergrond vernoemd worden. Zo worden oudere migranten vaak geconfronteerd met een terugkeerdilemma, iets waar ouderen zonder migratieachtergrond vanzelfsprekend niet mee te maken krijgen. Ook vormt culturele achtergrond deels de visie op woonalternatieven waardoor sommige woonopties populairder zijn dan andere, bijvoorbeeld inwonen met kinderen. Verder zijn er ook nog andere factoren die van invloed kunnen zijn op hun woonervaringen, zoals taalvaardigheid en religie.

Verschillen & gelijkenissen nuanceren

We kunnen concluderen dat een groot deel van de in de interviews gedeelde woonervaringen gelijkaardig lijken te zijn aan die van ouderen zonder migratieverleden. Hier en daar speelt migratieachtergrond natuurlijk wel een rol, maar het is belangrijk om deze verschillen niet onnodig uit te vergroten, of volledig vanuit 'cultuur' te willen verklaren (gevaar van 'overculturaliseren'). Zo zorgt een migratieachtergrond op latere leeftijd wel voor een terugkeerdilemma, maar blijkt de uitkomst hiervan in de praktijk gelijkaardig aan ouderen zonder migratieachtergrond: zo lang mogelijk wonen in de eigen, vertrouwde woning (in België). Toch mag de impact van dit terugkeer- of verhuisdilemma op het ouder worden niet onderschat worden. Bovendien kunnen hun woonervaringen nog steeds verschillen, ongeacht de keuze om al dan niet in België te blijven. Verder zijn er nog vele andere factoren, buiten migratieachtergrond, die van invloed kunnen zijn op de woonervaring van ouderen.

Om hier zicht op te krijgen, kan het opzetten van een 'intersectorale bril' behulpzaam zijn. Intersectionaliteit of kruispuntdenken vertrekt vanuit het idee dat verschillende kenmerken van individuen interageren met elkaar (zie figuur). Deze kruispunten bepalen ook iemands maatschappelijke positie en identiteit. Iedereen beschikt dus over een unieke set aan kruispunten, gevormd door de intersecties van verschillende assen of kenmerken. Voorbeelden van zulke assen zijn leeftijd, gender, afkomst, cultuur, religie, klasse, huidskleur of bezit. Niet alle assen spelen een rol in elke situatie. Zo leerden we bijvoorbeeld uit de interviews dat 'gezondheid' geen rol speelt in de visie van oudere migranten op diversiteit, waar deze in andere thema's zoals 'woonalternatieven' wel van invloed waren. Dit leert ons verder te kijken dan één of twee assen. We kunnen de punten waarop oudere migranten 'verschillen' dus niet enkel toeschrijven aan migratieachtergrond. Vaak komen er nog heel wat andere assen aan te pas. Door met een 'intersectorale bril' naar de woonervaringen van oudere migranten te kijken, vermijden we generalisaties en wordt individuele diversiteit, waar migratieachtergrond maar een deel van bepaalt, in de verf gezet.

Toch is het ook belangrijk om migratieachtergrond niet volledig aan de kant te schuiven aangezien dit op sommige vlakken wel van invloed is op woonervaringen op latere leeftijd. Maar ook hier kunnen we niet concluderen dat het voor alle oudere migranten een rol speelt. Bovendien kunnen we ook binnen de groep 'oudere migranten' opnieuw diversiteit terugvinden. Zo zullen culturele en religieuze verscheidenheid mogelijk tot onderlinge verschillen leiden, maar zal ook gender van invloed zijn op de woonervaringen van oudere migranten. Zo besprak Tine Buffel (2017) in haar onderzoek naar ouderen met een Turkse migratieachtergrond de beïnvloedende rol die gender en religie uitoefenen op ruimtebeleving. Om een realistisch beeld te krijgen op 'diversiteit op latere leeftijd', is het dus van belang om zich bewust te zijn van individuele diversiteit en zo verschillen en gelijkenissen voldoende te nuanceren.

Literatuurselectie

- Buffel, T. (2017). Ageing Migrants and the Creation of Home: Mobility and the Maintenance of Transnational Ties. *Population, Space and Place*, 23(5), e1994. <https://doi.org/10.1002/psp.1994>
- Dahinden, J. (2016). A plea for the 'de-migranticization' of research on migration and integration. *Ethnic and Racial Studies*, 39(13), 2207–2225. <https://doi.org/10.1080/01419870.2015.1124129>
- Geldof, D. (2015). Superdiversiteit: Hoe migratie onze samenleving verandert (Vijfde, herwerkte druk). Acco.
- Lutz, H. (2002). Zonder blikken of blozen. Het standpunt van de (nieuw-)realisten. *Tijdschrift Voor Genderstudies*, 5(3), 7–17.
- Peace, S., Holland, C., & Kellaher, L. (2011). 'Option recognition' in later life: Variations in ageing in place. *Ageing and Society*, 31(5), 734–757. <https://doi.org/10.1017/S0144686X10001157>

Micheline Phlix (micheline.phlix@uhasselt.be) doet een doctoraatsonderzoek omtrent het wonen, thuisgevoel & welbevinden van ouderen met een migratieachtergrond aan de Faculteit Architectuur en Kunst van Universiteit Hasselt. **Ann Petermans** (ann.petermans@uhasselt.be) is assistant professor 'Design for Experience & Wellbeing' aan de Faculteit Architectuur en Kunst van Universiteit Hasselt. **An-Sofie Smetcoren** (an-sofie.smetcoren@vub.be) is assistant professor en postdoctoraal onderzoeker binnen de opleiding Agogische Wetenschappen, vakgroep Educatiewetenschappen aan Vrije Universiteit Brussel. **Jan Vanrie** (jan.vanrie@uhasselt.be) is associate professor 'Human Sciences & Research Methodology' aan de Faculteit Architectuur en Kunst van Universiteit Hasselt.

HELP!

DE TOERIST IS TERUG

De Coronapandemie bracht de toerismesector tot stilstand. Tijdens het begin van de pandemie woedde een uitvoerige discussie over hoe het toerisme duurzamer terug zou kunnen komen. Nu lijkt deze discussie momentum te hebben verloren. Het verduurzamen van toerisme is echter relevanter dan ooit. Maar hoe krijg je dit voor elkaar?

Het toerisme van voor de pandemie kenmerkte zich door jaarlijks toenemende aantallen toeristen. Gemiddeld nam het aantal internationale toeristen het laatste decennium toe met zo'n 4 procent per jaar, wat goed is voor ruim 1,4 miljard toeristen in 2019. Europa nam hiervan ruim de helft voor haar rekening. Deze cijfers waren duidelijk op te merken in de centra van historische steden. Drukte en overdrukte, maar ook een verandering van het consumptielandschap zijn hier bekende en in het oog springende voorbeelden van. Toerisme werd ook steeds vaker op een zeer stereotype manier weggezet: selfies, Nutellawafels en rolkoffers domineren de beeldvorming over de toerist. Dit stereotype beeld heeft ertoe geleid dat de lokale inwoners van grote en middelgrote Europese steden een soort haat-liefdesrelatie met toerisme ontwikkelden. Enerzijds is toerisme goed voor de lokale economie, maar anderzijds kan toerisme een ontwrichtende impact hebben op steden. Daarnaast staat toenemend toerisme en de daarmee gepaard gaande reizigerskilometers het halen van duurzaamheidsdoelstellingen in de weg. Dit leidde enkele jaren geleden tot de opkomst van een discussie over het verduurzamen

van toerisme. Wij onderzochten in welke mate bewoners het toerisme terug wilden zien na de Coronapandemie. Bewoners konden kiezen uit verschillende scenario's voor het toerisme in de stad Utrecht. Deze scenario's liepen uiteen van een sterke economische groei en een toenemend aantal toeristen tot meer focus op een duurzame en lokale vorm van toerisme. In dit artikel vertellen we wat er uit dat onderzoek is gekomen en wat dat betekent voor de toekomst van de toeristenindustrie.

De schaduwzijde van stedelijk massatoerisme

De toename van het toerisme kan verklaard worden door de vraag- aanbodzijde te bekijken. Ten eerste maken een toename van vrije tijd en besteedbaar inkomen het voor meer mensen mogelijk om vaker op reis te gaan. Tegelijk is op reis gaan steeds makkelijker: meer transportmogelijkheden, IT-innovaties die het organiseren van reizen makkelijker maken en de invoering van de Euro en een internationaal banksysteem dragen bij aan een groter reisgemak. Ook aan de aanbodzijde is de laatste decennia sterk ingezet op de groei van toerisme. Al sinds de jaren '60 zijn steden en streken

erop gebrand om zoveel mogelijk nieuwe bezoekers aan te trekken, om zo te zorgen voor een stimulatie van de economie. Dit heeft als gevolg dat een groot gedeelte van de infrastructuur, diensten, winkels en openbare ruimte ingericht werden om groeiende groepen toeristen te ontvangen.

Dit 'verkopen van de stad', zoals dit in de literatuur genoemd wordt, heeft ook een schaduwzijde. De focus op bezoekers en toeristen leidde in sommige gevallen tot standaardisering (ook wel bekend als disneyficering of toeristificering) en tot gentrificering. Delen van steden werden generieker, drukker en duurder en daardoor minder aantrekkelijk voor verschillende gebruikersgroepen. Als reactie zien we het laatste decennium steeds meer protesten ontstaan onder stadsbewoners en belangengroepen die zich richten tegen (de impact van) toerisme. Actiegroep Binnenstad 030 vroeg bijvoorbeeld aandacht voor de woonbaarheid van het centrum van Utrecht en stelde dat deze onder andere door toenemend toerisme onder druk is komen te staan. Als oplossing wil de actiegroep dat de bezoekerseconomie in de binnenstad wordt afgeremd.

Terwijl de meeste aandacht lang ging naar de sociale problematiek die samenhangt met een toenemende druk op binnensteden, is er de laatste jaren ook steeds meer aandacht voor milieu- en klimaatproblemen waar toerisme aan bijdraagt. De CO2 uitstoot die gepaard gaat met (vlieg)reizen, waterverbruik, bouwen in kwetsbare gebieden en niet-toereikende afvalverwerking zijn enkele zaken waar steeds meer discussie over is. Toenemend toerisme kan niet alleen een aanjager zijn voor de lokale economie, maar het kan ook voor verschillende vormen van duurzaamheidsproblematiek zorgen. Men heeft in binnen- en buitenland, onderzoek en praktijk, en onder toerist en bewoner beseft dat toerisme ethischer, milieuvriendelijker en democratischer zou moeten worden. Maar hoe verander je het toerisme zo ingrijpend?

Toerismebeleid moest vooral economische groei genereren

Protesteren voor inspraak

In steeds meer steden kwamen de laatste jaren lokale bewoners in protest tegen toerisme. Dit protest is in veel gevallen geworteld in bredere proteststromingen die vooral in steden sinds de jaren '70 van de vorige eeuw opkwamen. De proteststromingen zijn gekenmerkt door een roep om inspraak in hoe stadsbestuurders grote sociale problemen probeerden op te lossen. De uitspraak "we willen geen tweede Venetië worden" klonk op bewonersbijeenkomsten in veel bezochte steden als Amsterdam en Brugge maar ook in steden met een meer bescheiden aantal toeristen zoals Utrecht. De protesten tegen de impact van toerisme op de stad hebben gemeen dat ze een angst voor een toekomstbeeld van een door toerisme onleefbaar geworden stad vertolken.

Protest tegen toerisme is relatief nieuw, maar sinds halverwege het vorige decennium één van de meest aanwezige thema's in stedelijk burgerprotest. In korte tijd evolueerde toerisme van een thema waar in de meeste steden geringe beleidsaandacht voor was naar een speerpunt voor burgerprotest en politieke discussie. Vóór de coronapandemie bleef de participatie van bewoners echter vaak beperkt. Aan de ene kant was er vaak weinig interesse om mee te denken over toeristisch beleid, en aan de andere kant bleef de participatiemogelijkheid vaak erg beperkt als deze al bestond.

Het doel van zo'n proces stond immers vaak al vast: toerismebeleid moest vooral economische groei genereren.

Het debat rond stedelijk toerisme van vlak voor de coronapandemie kenmerkte zich dan ook door verzet en polarisatie. Denk hierbij aan de protestgroep 'No Grandi Navi' in Venetië die demonstreert tegen grote cruiseschepen en het massatoerisme in de stad. De protesten in Venetië roepen het beeld op van een strijd van David tegen Goliath: met kleine bootjes, spandoeken en vuurwerk cirkelden lokale bewoners rond grote cruiseschepen die vlak langs het historische centrum van de stad voeren, in de hoop beleidsmakers te overtuigen deze vorm van toerisme aan banden te leggen. De cruiseschepen noch de beleidsmakers leken echter van koers te veranderen. Deze beeldende voorstelling staat symbool voor protesten in tal van andere steden: het verzet tegen toerisme werd mondiger en kreeg meer aandacht, maar het resulteerde zelden in concrete beleidsingrepen.

Een verklaring hiervoor ligt in de patstelling waar toeristisch beleid zich vaak in bevindt. Aan de ene kant zijn er de voorstanders van toeristische ontwikkeling die de situatie met een economische bril bekeken, bijvoorbeeld ondernemers. Aan de andere kant zijn er tegenstanders, vooral binnenstadsbewoners en academici die de negatieve effecten op de stad beschouwden. Voorheen werd daarom vaak gesteld dat bewoners eerder positief tegenover toerisme staan als ze het economisch belang van toerisme zien of er zelf van profiteren. Meer recent is deze gedachte veranderd: een positieve houding tegenover toerisme zou juist worden veroorzaakt door de mogelijkheid om mee te kunnen denken over toerismebeleid of het gevoel invloed op de ontwikkelingen te hebben. Hieruit blijkt dat het betrekken van bewoners bij toerismebeleid al van belang is vóórdat de negatieve impact van toerisme op steden gemerkt wordt.

Dat toerisme ook kan bijdragen aan de verbetering van de kwaliteit van een gebied was voor de coronapandemie vaak vooral op papier een doelstelling. De zoektocht naar routes naar een duurzamer toerisme bestond wel en leek ook aan momentum te winnen, maar concrete implementaties voor dergelijke plannen bleven veelal uit, wellicht door gebrek aan urgentie. Totdat begin 2020 het (internationale) toerisme grotendeels tot stilstand kwam. De nu meer dan twee jaar durende adempauze veroorzaakt door de coronapandemie waarin vooral het internationale bezoek aan steden is afgeremd, lijkt zowel de beleidsdiscussie als de protesten weer naar de achtergrond te hebben geduwd.

War on Tourism

De uitbraak van de coronapandemie en daaropvolgende reisbeperkingen en lockdowns leek een adempauze te geven. Ineens waren mensen over de hele wereld gedwongen om hun oude manieren van werken en recreëren te veranderen. In de academische literatuur over toerisme was ook duidelijk een moment van reflectie zichtbaar: wat zou er anders kunnen zodra alles straks weer opengaat? Deze vraag werd zo serieus genomen dat er een heuse 'War on Tourism' werd uitgevochten. Hierin staan auteurs, beleidsmakers en ondernemers die vooral vanuit een economisch perspectief naar toerisme kijken tegenover voorvechters voor een meer 'duurzaam toerisme'. Beide kampen keken in de luwte die ontstond door de uitbraak van de coronapandemie naar dezelfde vraag: hoe kan een toeristische herstart zo goed mogelijk verlopen?

Aan de ene kant zijn er de voorstanders van het 'business as usual' scenario. In dit scenario ontwikkelt het toerisme zich zoals we dat kenden vóór de pandemie. Toeristen kunnen weer andere plekken ontdekken en ondernemers krijgen de gelegenheid om te herstellen en hun diensten weer aan te bieden. In dit scenario geeft de overheid de ruimte aan de sector om zich te herstellen en ondersteunt ze waar nodig. Aan de andere kant is er het 'transformatie van toerisme' scenario: toeristen worden zich bewust van de negatieve gevolgen van hun handelen en gaan ook bewuster handelen. Een succesvolle toeristische locatie wordt

niet langer gekenmerkt door toenemende bezoekersaantallen of groeiende materiële consumptie maar door het verminderen en hergebruiken van producten, het stimuleren van consumptie van lokale producten en ondersteunen van korte productieketens en een bewustwording van de impact van toerisme onder alle betrokkenen. Waardes als lokalisering van zowel productie als consumptie, zingeving en circulaire productie staan centraal. In dit scenario slaan overheden, bedrijven en kennisinstellingen de handen ineen om veerkrachtige toeristische bestemmingen te maken waarbij het toerisme een integraal onderdeel vormt van zowel de lokale economie als de lokale gemeenschap.

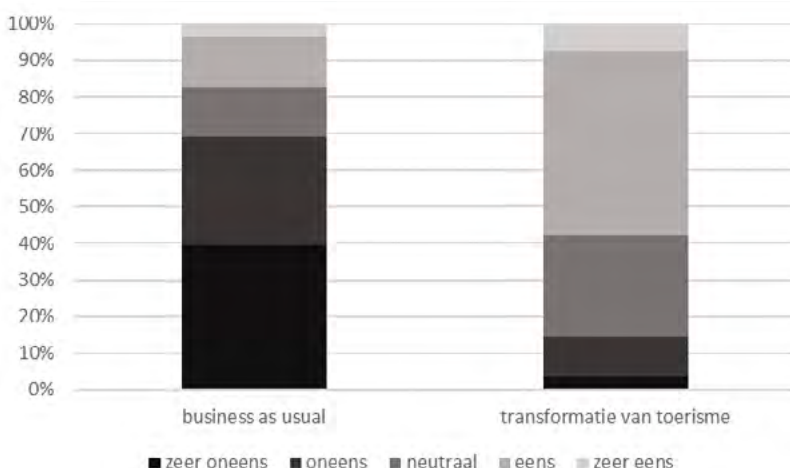
Hoewel de voorstanders van het scenario voor transformatie in toerisme de urgentie hiervan benadrukken, blijven sommige van hen ook sceptisch. Vooraanstaande auteurs zoals Michael Hall zeggen dat een duurzame herstart alleen mogelijk is als verschillende belanghebbenden de handen ineenslaan. Overheden, bedrijven en burgers kunnen alleen samen een nieuwe weg inslaan binnen de toerismesector. Aan de andere kant is het nauwelijks nog ethisch te noemen om ondernemers in toerisme, cultuur en allerlei andere getroffen sectoren beperkende maatregelen op te leggen na twee jaar van lockdowns. Toewerken naar een 'duurzaam toerisme' lijkt dan ook direct van de politieke agenda's te zijn verdwenen.

Het is duidelijk dat de wereld van het toerisme op zijn kop is gezet door de abrupte stilstand. Daarnaast lijkt het momentum om gezamenlijk naar een duurzamer toerisme toe te gaan werken voorbij: een kantelpunt blijft tot op heden uit. Des te belangrijker is het om juist nu lessen te trekken uit het onderzoek rond de transformatie van toerisme uit het pre-corona tijdperk. Kijkend naar de protesten die opleefden voor de coronapandemie en de opkomende aandacht voor stedelijk toerisme moeten we onszelf enkele vragen stellen. In welke mate zijn deze protesten een goede afspiegeling van de mening van stadsbewoners over toerisme en haar impact op de stad? Welke elementen van het toerisme worden door bewoners als problematisch beschouwd en welke elementen juist als waardevol? En wat bepaalt of bewoners vaker de positieve of negatieve aspecten van toerisme zien? En, misschien wel het belangrijkste, hoe zien stadsbewoners toerisme het liefste terugkeren na de coronapandemie?

Het perspectief van de Utrechters

Uit eerder onderzoek weten we dat mensen toeristische ontwikkelingen in de stad steunen als ze er zelf positieve gevolgen van ondervinden. Dit blijkt ook uit een representatieve enquête die beantwoord is door 146 respondenten uit de gemeente Utrecht. Er is samenhang tussen de reacties op de stellingen die negatieve gevolgen weergeven en er is samenhang tussen de reacties op

Bijna 40% van de respondenten is het 'zeer oneens' met de stelling 'ik steun het scenario 'business as usual''. Het 'transformatie van toerisme' scenario wordt juist vaker gesteund. Uit eigen onderzoek.

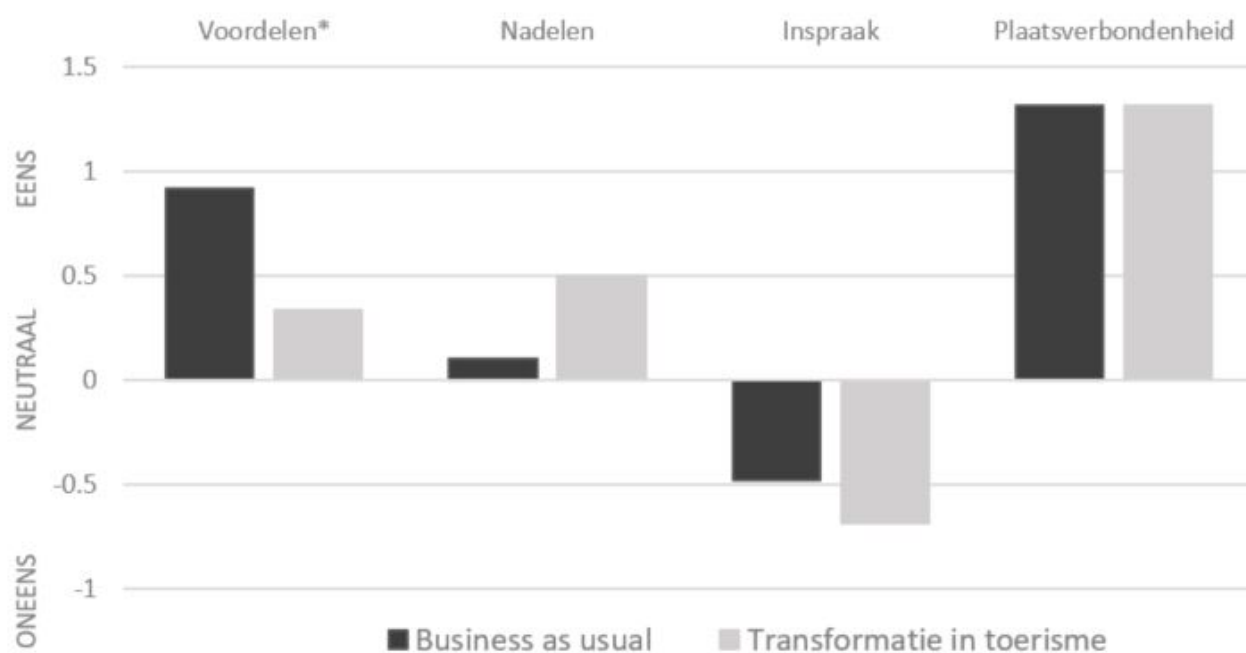

stellingen die positieve gevolgen weergeven. Mensen die één van de positieve gevolgen ervaren, bijvoorbeeld dat toerisme goed is voor de lokale economie, zijn ook geneigd om positief te antwoorden op de andere stellingen over positieve gevolgen van toerisme. Bij stellingen over negatieve gevolgen, zoals dat toerisme sommige plekken in de stad druk en ontoegankelijk maakt, is dit ook het geval. De eerdergenoemde polarisatie lijkt hier ook te bestaan: inwoners van Utrecht zien of vooral positieve gevolgen van toerisme of vooral negatieve gevolgen. Het wel of niet ervaren van positieve gevolgen lijkt van doorslaggevende waarde voor de visie van inwoners van Utrecht op het toerismebeleid in de stad. Ervaar je meer positieve gevolgen, dan ben je eerder geneigd om het scenario 'business-as-usual' te steunen, terwijl respondenten die juist minder positieve gevolgen ervaren eerder achter een 'transformatie van toerisme' scenario staan. Hierbij moet wel gesteld worden dat slechts een klein gedeelte van de respondenten het business as usual lijkt te steunen.

Overheden, bedrijven en burgers kunnen alleen samen een nieuwe weg inslaan

Het onderzoek geeft verder weer hoe bewoners die één van de twee scenario's steunden, dachten over de factoren uit de vragenlijst. Voorstanders van het 'business as usual' scenario beoordelen de voordelen van toerisme minimaal twee keer zo hoog als voorstanders van een 'transformatie van toerisme'. Tegelijkertijd is het omgekeerde patroon zichtbaar voor de nadelen. In het onderzoek is duidelijk geworden dat Utrechters vaker een voorstander zijn van een 'transformatie van toerisme' en dus mogelijk het gevoel hebben dat de voordelen van het conventionele toerisme eigenlijk te klein zijn om een 'business as usual' scenario te steunen.

Het verhaal eindigt echter niet hier. Uit eerder onderzoek bleek namelijk dat de mate waarin je positieve gevolgen van toerisme ervaart samenhangt met twee andere zaken: place attachment, ofwel in welke mate voelt een inwoner zich verbonden met zijn of haar woonplaats, en inspraak in het toerismebeleid. Inspraak blijkt in ons onderzoek zelfs essentieel te zijn voor een positieve houding tegenover toerisme. Mensen die weten waar ze terecht kunnen met vragen en suggesties over toerismebeleid of vinden dat ze invloed hebben op het beleid, zien ook vaker de positieve gevolgen van toerisme. Mensen die niet weten waar ze hun stem kunnen laten horen en zich niet betrokken voelen bij toerismebeleid zien juist minder vaak positieve gevolgen van toerisme. Dit betekent dat inwoners van Utrecht die liever een alternatieve, meer duurzame vorm van toerisme zien terugkomen na de pandemie, minder vaak betrokken zijn bij toerismebeleid en ook niet weten waar ze terecht kunnen. Voorstanders voor een 'business-as-usual' scenario hebben juist vaker het gevoel invloed op beleid te hebben. Hierbij moet wel vermeld worden dat respondenten in het algemeen aangeven weinig inspraak en invloed op toerismebeleid te hebben. Place attachment bleek tegen de verwachtingen in geen effect te hebben op het steunen van één van de scenarios. Zowel de mensen die voor verandering kiezen als de mensen die voor 'business as usual' kiezen voelen zich in hoge mate verbonden met Utrecht.

Participatie als bruggenbouwer

Uit het onderzoek onder Utrechtse bewoners kunnen twee belangrijke conclusies getrokken worden. De eerste conclusie is dat er, net als voor de coronapandemie, een polarisatie lijkt te bestaan: Utrechtse die vaker de positieve gevolgen van toerisme ervaren, zien toerisme graag terugkomen zoals het was voor de coronapandemie. Utrechtse die de positieve gevolgen van toerisme niet zien of minder belangrijk vinden, zien liever een transformatie naar meer lokaal toerisme, zingeving en circulaire productie. De tweede conclusie stelt echter dat er nog een belangrijk verschil is tussen deze groepen: Utrechtse die eerder de positieve gevolgen van toerisme zien, geven ook aan het gevoel te hebben beter betrokken te zijn bij toerismebeleid in de gemeente of inspraak te hebben.

Dat inspraak een belangrijke intermediaire factor is komt overeen met de academische literatuur over burgerparticipatie: inspraak overkoepelt, brengt bewoners samen en kan leiden tot breed gedragen en passend beleid. Rond andere thema's in gemeentelijk beleid wordt al veelvuldig gebruik gemaakt van participatie om bewoners op een diepgaande manier te betrekken bij besluitvormingsprocessen. Desondanks blijkt dat bij dergelijke participatieprocessen vaak de machtsverhoudingen tussen bewoners, bedrijven en overheid scheefliggen. In het stedelijk toerisme lijkt het probleem nog dieper te liggen: het lijkt erop dat juist bewoners die graag een verandering in het toerisme zien de weg niet vinden naar de participatietafel en niet betrokken worden bij het toerismebeleid. Dit kan leiden tot een voortzetting van het ingeslagen 'business-as-usual' pad, terwijl er juist nood is aan een meer duurzaam en toekomstbestendig beleid. Hierdoor ontstaat de vraag: hoe verandert men de machtsverhoudingen tussen de betrokkenen in een participatieproces als (een deel van) de partijen belang hebben bij het in stand houden van deze scheve relaties? En hoe vullen we de lege stoelen aan de participatietafel? Deze vraag is juist voor het stedelijk toerisme belangrijk: echte transformatie van het toerisme naar een duurzame sector kan alleen worden bereikt als de verschillende visies over toerisme vertegenwoordigd zijn. Participatie moet daarom niet alleen dienen om een brede steun voor beleid te krijgen, maar het kan ook ingezet worden als bruggenbouwer: de verschillende visies op de impact van toerisme kunnen zo dicht bij elkaar komen te liggen. Inspraak is in deze zin dus meer dan een strategische keuze of een verplichting. Inspraak is een kans om bewoners te betrekken bij het toerisme in de stad en zo gezamenlijk toe te werken naar een duurzaam toerisme.

Het ervaren van voordelen van toerisme hangt positief en significant samen met het steunen van het scenario 'business as usual'.

Literatuurselectie

- Hall, C. M., Scott, D. & S. Gössling (2020) Pandemics, transformations and tourism: be careful what you wish for. *Tourism Geographies* 22, nr. 3, pp. 577–598.
- Kavaratzis, M. & G.J. Ashworth (2005) City branding: an effective assertion of identity or a transitory marketing trick?. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie* 96, nr. 5, pp. 506-514.
- Nijs, K. de & J. Zevenbergen (2014) Amsterdam, het nieuwe Venetië?, *AGORA* 30, nr. 4, pp. 12-15.
- Novy, J. & C. Colomb (2016) *Protest and resistance in the tourist city*. Abingdon: Routledge.

Jasmijn van der Craats (j.s.vandercraats@students.uu.nl) studeert Sociale geografie en Planologie aan de Universiteit Utrecht met een interesse in *environmental inequality* en participatie in de breedste zin van het woord. **Anna Fial** (a.b.fial@students.uu.nl) is student Sociale Geografie en Planologie aan de Universiteit Utrecht met interesse voor economische geografie en bestuurs- en organisatiewetenschappen. **Joy Schutte** (j.g.schutte@students.uu.nl) is student Sociale Geografie en Planologie aan de Universiteit Utrecht met interesse voor planologie en GIS. **Egbert van der Zee** (e.l.vanderzee@uu.nl) is docent/onderzoeker van het departement Sociale Geografie en Planologie aan de Universiteit Utrecht met een onderzoeksagenda rond duurzaam stedelijk toerisme. Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van de bachelor cursus 'honours Wetenschappelijk Leeronderzoek' van het departement Sociale Geografie en Planologie aan de Universiteit Utrecht. De interesse voor het toerisme na de coronapandemie werd aangewakkerd tijdens de cursus 'Geografie en Toerisme' gegeven door Egbert van der Zee en vormde het vertrekpunt van dit onderzoek.

TOERISME IN HET PLATFORMTIJDPERK

Misschien komt het bekend voor: je huurt een Airbnb en verwacht een authentiek verblijf bij iemand thuis, maar bij aankomst blijkt het een professionele vakantiewoning of b&b. Het aantal professionele accommodaties aangeboden via dit platform neemt toe. Wat betekent dit voor Airbnb gebruikers, haar impact en het beleid rondom Airbnb?

De opkomst van online platformen zoals Airbnb wordt vaak in één adem genoemd met de groei van de deeleconomie. De deeleconomie staat voor het tijdelijk delen van ongebruikte goederen of onderbenutte diensten, al dan niet tegen een vergoeding. Hoewel dit al sinds mensenheugenis een belangrijk onderdeel van de economie is, heeft dit sinds de opkomst van online platformen een vlucht genomen. Deze platformen maken de verbinding tussen vraag en aanbod naar (tijdelijk) ongebruikte goederen mogelijk en zorgen dat ook mensen die elkaar niet kennen elkaar toch kunnen vinden én vertrouwen.

Ondanks dat platformeconomie en deeleconomie als concept vaak door elkaar heen gebruikt worden, zijn er wel belangrijke verschillen. Zo is het verkopen van tweedehands spullen via een platform als 'Marktplaats.nl' wel onderdeel van de platformeconomie, maar omdat het niet om een tijdelijke toegang tot producten gaat, geen onderdeel van de deeleconomie. Het uitlenen van tuingereedschap aan een buur valt wel onder de deeleconomie, maar hier is geen platform mee gemeoid. Het onderscheid tussen beide concepten is in het geval van

accommodatieverhuur echter vaak moeilijker te bepalen. Als een woning ter beschikking wordt gesteld aan derden via een platform als Airbnb kan dit onder de deeleconomie vallen. Dit geldt alleen als de daadwerkelijke bewoners hun woning verhuren als ze er zelf tijdelijk geen gebruik van maken. Wanneer eigenaars een woning stelselmatig voor verhuur aanbieden of de woning zelfs gekocht is om aan toeristen te verhuren is er geen sprake meer van 'delen'. Ook wanneer de reguliere accommodatiesector kamers of (vakantie)woningen gaat aanbieden via deze platformen is er geen sprake meer van deeleconomie, maar fungeert het platform als een uithangbord voor de reguliere economie. Dit artikel bespreekt de toenemende professionalisering van vakantieverhuur via platformen als Airbnb in Nederland, waar in 2020 ruim 65.000 kamers en woningen werden verhuurd via de platformen Airbnb en Vrbo (vacation rentals by owners, onderdeel van Expedia). Net als Airbnb is Vrbo een online platform waar particulieren hun huis als accommodatie kunnen aanbieden aan toeristen.

Reacties op de platformisering van toerisme

In de maatschappelijke en wetenschappelijke discussie rond accommodatieplatformen lijkt er vooral aandacht te zijn voor de negatieve neveneffecten die de (stelselmatige) toeristische verhuur van woonruimte kan geven. Hieronder vallen woningonttrekking, overlast en oneerlijke concurrentie met hotels. Onderzoek naar dit thema focust zich vooral op de situatie in grote steden of toeristische hotspots als Amsterdam, Barcelona en Venetië. Hier zijn enkele verklaringen voor te vinden: zo kregen accommodatieplatformen in de beginfase vooral voet aan de grond in de (historische) centra van grote steden en spelen er op deze plekken tal van andere discussies rond gentrificatie, toegang tot de woningmarkt en overtoerisme. Platformtoerisme voegde hier een extra dimensie aan toe.

Als reactie ontwikkelden vooral grote steden beleid om platformtoerisme aan banden te leggen. Zo mogen woningen in Amsterdam bijvoorbeeld maximaal 30 dagen per jaar verhuurd worden en is een vergunning en registratienummer nodig. In navolging van de discussie rond Airbnb die vooral in de grote steden woedde, heeft de Nederlandse overheid op 1 januari 2021 de 'Wet toeristische verhuur woonruimte' ingevoerd die het voor gemeenten mogelijk maakt vakantieverhuur van woningen te reguleren.

Ondanks dat de aanwezigheid van accommodatieplatformen buiten de grote steden de laatste jaren erg is toegenomen is er in deze gebieden tot op heden beperkt onderzoek naar gedaan en is er weinig bekend over de impact van accommodatieplatformen. Hierdoor is het beeld van wat de (neven)effecten van platformtoerisme kunnen zijn sterk beïnvloed door de situatie in de grote steden. Dit leidt tot reacties in andere gemeenten, waar de Amsterdamse beleidsregels min of meer gekopieerd worden, al dan niet met een ruimere maximale verhuurduur. De vraag is of de geleerde lessen over de opkomst en regulering van platformtoerisme in grote steden wel relevant is voor kleinere steden of niet-stedelijke gebieden.

Een analyse van de nieuwe geografie van Airbnb

We bekijken deze vraag aan de hand van een analyse naar de geografie van platformtoerisme in Nederland. Specifiek onderzochten we waar platformaccommodaties worden aangeboden en in welke mate dit plaatsen zijn waar voorheen ook toeristische activiteiten plaatsvonden. We bekijken dit op gemeenteschaal om te zien waar gemeenten met veel platformaccommodaties te vinden zijn, maar ook op microschaal om te zien in welke mate platformaccommodaties onder de reguliere accommodatiesector vallen. Dat zegt iets over de mate waarin deze platformen hybridiseren. Hybridiseren betekent hier dat er een toename van aanbieders uit de reguliere accommodatiesector actief is op platformen, bijvoorbeeld hotels en bed & breakfasts of woningen op vakantieparken. In dit artikel laten we zien dat in Nederland in toenemende mate platformtoerisme geen nieuw toerisme is en niet per definitie toerisme naar nieuwe plaatsen brengt, maar dat steeds meer accommodaties eigenlijk onder de reguliere accommodatiesector vallen.

Voor de analyse gebruiken we een dataset van het bedrijf AirDNA die data over alle accommodaties aangeboden op Airbnb (sinds oktober 2014) en Vrbo (sinds januari 2017) heeft verzameld via 'web scraping'. De dataset bevat informatie over de locatie van accommodaties tot op 150 meter nauwkeurig, schat in hoe vaak deze elke maand zijn verhuurd en geeft informatie over het type accommodatie. Deze informatie maakt het mogelijk om in te schatten of een accommodatie onderdeel is van de reguliere sector. Dit is op twee manieren gedaan. De eerste methode maakt gebruik van de manier waarop de accommodatie zich presenteert. Als in de titel van de accommodatie de tekst 'hotel', 'hostel' of 'bed & breakfast' voorkomt of het accommodatietype deze tekst bevat, is deze onder de reguliere sector geschaard. De tweede methode maakt gebruik

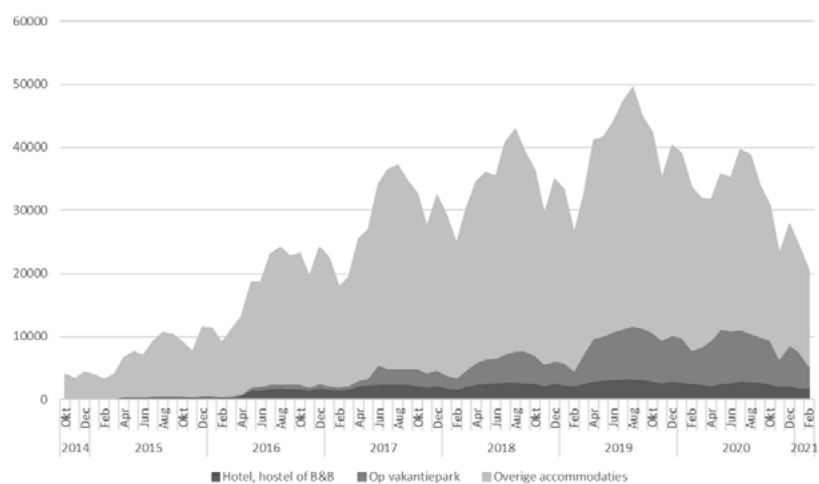
van de locatie van de accommodatie. Door de locatie te vergelijken met een dataset van Nederlandse vakantieparken, chalets en campings verkregen via OpenStreetmap kan gezien worden of de platformaccommodaties zich in feite op terreinen bevinden die onder de reguliere accommodatiesector vallen. Hierbij moet wel vermeld worden dat ondanks dat er op OpenStreetmap meer dan 5.000 (mini) campings, chalets en vakantieparken te vinden zijn, deze dataset niet volledig is. De gemaakte inschatting kan daarom gezien worden als een minimaal aandeel van het aanbod van de reguliere accommodatiesector op de platformen Airbnb en Vrbo. Ook is het mogelijk dat een accommodatie op een vakantiepark wel onder de deeleconomie valt, bijvoorbeeld als dit in particulier eigendom is en incidenteel verhuurd wordt. Toch is het belangrijk om ook deze accommodaties in de analyse mee te nemen. Het gaat hier om al bestaande toeristische accommodaties en zorgt hierdoor niet voor woningonttrekking of additioneel toerisme. Het zorgt dus niet voor mogelijke negatieve neveneffecten in woonwijken of andere plaatsen waar toerisme voorheen niet voor kwam.

Platformtoerisme in tijd en ruimte

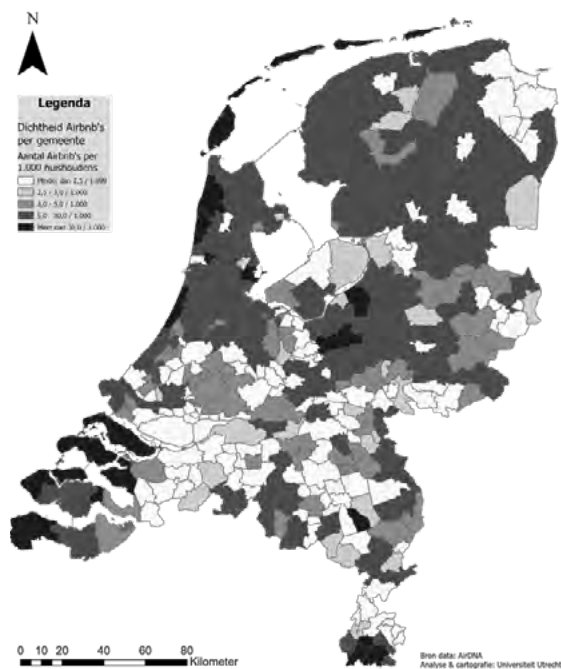
De dataset maakt het mogelijk om de ontwikkeling van het vakantieverhuur via de platformen te monitoren door de tijd heen. Dit laat zien dat het aantal verhuurde accommodaties vanaf begin 2016 snel begon te groeien en in augustus 2019 piekte op bijna 50.000 accommodaties. Ook is er een duidelijk seizoenspatroon zichtbaar met een sterke toename in het voorjaar en een afname in het najaar. Sinds de opkomst van het platformtoerisme is de piek in het aantal accommodaties dat tijdens de zomer wordt aangeboden steeds toegenomen. In de zomer van 2020 was deze echter lager dan in 2019 en 2018, zeer waarschijnlijk door de coronapandemie. Het aandeel van de accommodaties uit de reguliere accommodatiesector nam vanaf de zomer van 2016 gestaag toe: eerst vonden de hotels, hostels en b&b's hun weg naar het platform, en vanaf 2017 was er ook steeds meer aanbod op vakantieparken en campings. In 2016 was nog ten minste 8 procent van de accommodaties op Airbnb en Vrbo onderdeel van de reguliere accommodatiesector, in 2020 was dit aandeel toegenomen tot ten minste 25 procent en werd 32 procent van de overnachtingen in deze accommodaties gereserveerd. Het aanbod op vakantieparken en in hotels, hostels en b&b's lijkt daarnaast minder seizoensgebonden en ook minder te lijden onder de uitbraak van de coronapandemie.

Naast de ontwikkeling door de tijd heen, is de spreiding van accommodaties over de ruimte opvallend. Waar in de beginjaren het aanbod vooral clusterde in de grote steden, vallen in 2020 juist minder stedelijke gebieden op. De huidige spreiding van

Het aantal verhuurde accommodaties actief op Airbnb en Vrbo per maand, van oktober 2014 t/m februari 2021. Bron: AirDNA

Relatief aantal verhuurde accommodaties actief op Airbnb en Vrbo in Nederlandse gemeenten, 2020. Bron: AirDNA & CBS

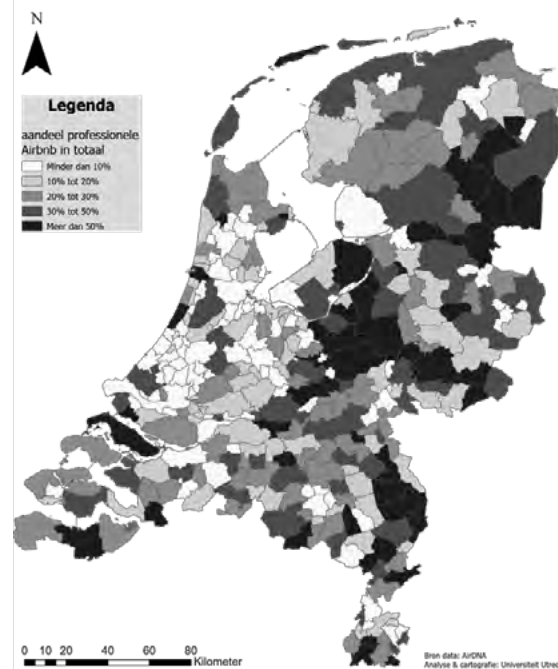
accommodaties lijkt het beeld van een toenemend belang van de reguliere accommodatiesector voor accommodatieplatformen te bevestigen: ze zijn vooral sterk aanwezig in gebieden waar al langer een traditie van regulier toerisme is. Dit betekent dat gemeenten langs de Noordzeekust, rond de Veluwe en in Zuid-Limburg zich kenmerken door een relatief grote aanwezigheid van accommodaties. Dit geldt ook voor een groot deel van de gemeenten in Noord-Holland en Noord-Nederland. In grote delen van Noord-Brabant, Zuid-Holland, het Rivierengebied en Noordoost Groningen zijn juist relatief weinig accommodaties.

Naast een relatief grote aanwezigheid van accommodaties in de bovenstaande gemeenten, is het ook zo dat veel van de Airbnb's en Vrbo's hier onderdeel zijn van de reguliere accommodatiesector. In veel gemeenten in deze gebieden valt meer dan de helft van de accommodaties onder de reguliere accommodatiesector. Waar niet-stedelijke gemeenten met een toeristische achtergrond gekenmerkt worden door sterke hybridisering van het aanbod, is dit in de stedelijke gebieden niet het geval. Gemeenten in en rond de Randstad en andere stedelijke gemeenten kenmerken zich juist door lage percentages platformaccommodaties die onder de reguliere sector vallen. Voor sommige gemeenten kunnen de percentages hoger liggen dan blijkt uit onze analyse: een controle van de gebruikte OpenStreetmap data laat bijvoorbeeld zien dat vakantieparken met vakantiewoningen in particulier eigendom in veel gevallen ontbreken in de data. Aangezien dit type vakantieparken vooral in kustgemeenten veel voorkomt, zal hier het percentage van Airbnb's en Vrbo's dat onderdeel is van de reguliere accommodatiesector zeer waarschijnlijk nog hoger liggen. Dit kan het verschil in het niveau van hybridisering tussen stedelijke en niet-stedelijke gemeenten nog verder versterken.

De gevolgen van de hybridisering van het platformtoerisme

Over het algemeen is na de groei van de platformeconomie binnen de accommodatiesector nu ook het aandeel reguliere accommodaties aangeboden via deze platforms flink toegenomen. In elke Nederlandse gemeente is momenteel verhuur van kamers en woningen via platformen als Airbnb te vinden. Dit artikel laat echter zien dat er zowel grote verschillen tussen gemeenten zijn in de hoeveelheid accommodaties als in het aandeel dat tot de reguliere accommodatiesector behoort. Op veel plekken lijkt het ooit vernieuwende en disruptieve fenomeen Airbnb steeds sterker verweven te zijn met de al bestaande reguliere accommodatiesector. Hierbij is het verschil tussen stedelijke

Aandeel van verhuurde accommodaties gelegen op een camping/vakantiepark of die zichzelf presenteren als hotel, hostel of b&b per gemeente in 2020. Bron: AirDNA, CBS en OpenStreetmap.

gebieden en de rest van Nederland duidelijk zichtbaar. Het baseren van beleid op de veel besproken en onderzochte situatie in grote steden als Amsterdam lijkt daarmee niet passend voor veel andere gemeenten.

Dit artikel toont aan dat de manier waarop platformtoerisme zich manifesteert en ontwikkelt sterk kan verschillen tussen gemeenten. Het is daarom belangrijk de lokale situatie eerst te onderzoeken en vast te stellen, voordat beleid geschreven wordt. Heeft het bijvoorbeeld zin om een kostbaar traject op te tuigen om beleid te schrijven over platformaccommodaties wanneer verreweg het merendeel van de accommodaties onder de reguliere sector vallen? Het is bijvoorbeeld de vraag of accommodaties die op vakantieparken gelegen zijn, dus op locaties waar toerisme al voorkomt, dezelfde disruptieve gevolgen hebben als accommodaties elders. Ook weten we nog weinig van de ervaringen van de gebruikers van platformen als Airbnb, nu het steeds moeilijker lijkt te worden om de 'authentieke, alternatieve en lokale ervaring', maar ook de lagere prijzen te vinden waar deze platformen zich nog steeds mee profileren. Zo zou verdergaande hybridisering initiële gebruikers weg kunnen jagen, maar wellicht een nieuwe doelgroep aan kunnen spreken. Om kloppende conclusies te trekken over de lokale context en het daarbij best passende beleid te ontwikkelen, is het noodzakelijk verder te kijken dan naar de vlakke statistieken van aantallen accommodaties of naar voorbeelden uit andere plaatsen.

Literatuurselectie

- Arets, M. (2020) Platformrevolutie: van Amazon tot Zalando, de impact van platformen op hoe wij werken en leven. Amsterdam: Boom uitgeverij
- Farmaki, A., Christou, P., & Saveriades, A. (2020). A Lefebvrian analysis of Airbnb space. *Annals of Tourism Research*, 80
- Nieuwland, S. & R. van Melik (2020) Regulating Airbnb: how cities deal with perceived negative externalities on short-term rentals
- Oskam, J. (2019) The future of Airbnb and the 'sharing economy'. Bristol: Channel view publications

Egbert van der Zee (e.l.vanderzee@uu.nl) is docent/onderzoeker bij het departement Sociale Geografie & Planologie aan de Universiteit Utrecht. Zijn onderzoek richt zich op duurzaam stedelijk toerisme en de deeleconomie. **Nina Verhage** (nina.verhage@student.keuleuven.be) is master student Sustainable development (duurzame ontwikkeling) aan de Katholieke Universiteit Leuven.

Wil je op de hoogte blijven van actuele sociaal-ruimtelijke thema's?
Volg AGORA op Facebook, Twitter en LinkedIn!

AGORA - Magazine voor sociaalruimtelijke vraagstukken
een uitgave van de Stichting Tijdschrift AGORA
ISSN 1380-6319

REDACTIEADRES

Redactie Tijdschrift AGORA
Departement Sociale Geografie en Planologie
Faculteit Geowetenschappen, Universiteit Utrecht
Princetonlaan 8a
3584 CB Utrecht
[e] agora.secretaris@gmail.com
[i] www.agora-magazine.nl
[a] <https://ojs.ugent.be/agora>
[f] <https://www.facebook.com/AGORAmagazine.nlbe/>
[t] <https://twitter.com/MagazineAgora>
[l] <https://www.linkedin.com/company/agora-magazine/>
[IBAN nummer] NL23INGB0006165799

REDACTIE

Wesley Gruijthuijsen (hoofdredactie), Demi van Weerdenburg (hoofdredactie), Rens Jonker (hoofdredactie), Suzanne Akkerhuis, Caroline Beckers, Marianne de Beer, Dieter Bruggeman, Freke Caset, Corneel Casier, Koenraad Danneels, Jef Van den Driessche, Valerie De Craene (eindredactie), Laura Deruytter, Maite Dewinter, Nicolas Dewulf, Eva Van Eenoo, Dorien Frinking, Tom Heene, Saskia van Schijndel (secretaris), Anouska Jaspersen (productie en vormgeving), Griet Juwet (eindredactie), Steffen De Keersmaeker, Karim van Knippenberg, Jorn Koelemaij, Jan Douwe Krist (eindredactie), Sander van Lanen, Suzanne Lansbergen (productie en vormgeving), Simon Lox, Emiel Maliepaard, Sarah Meire, Clemens de Olde, Pieter Ooghe, Richard Rijnks, Joren Sansen, Imke Sierksma, Sara Smal, Stien Snellinx, Kato Van Speybroeck, Marieke van der Star, Esmee Steenwinkel (penningmeester), Roos Timmers, Lennert Verhulst, Eva de Vrij, Malou Weber, Egbert van der Zee.

THEMAREDACTIE

Wesley Gruijthuijsen, Jakob D'Herde, Caroline Beckers, Valerie De Craene.

REDACTIEADVIEZEN

David Bassens, Justin Beaumont, Marco Bontje, Heidi Hanssens, Henk van Houtum, Ilse van Liempt, Jesper van Loon, Maarten Loopmans, Tineke Lupi, Filip De Maesschalck, Michiel van Meeteren, Bruno Meeus, Ben de Pater, Peter Pelzer, Nick

Schuermans, Bas Spierings, Casper Stelling, Justus Uitermark.

GRAFISCHE VORMGEVING

Suzanne Lansbergen & Anouska Jaspersen

ONTWERP HUISSTIJL

Maarten Mieras & Jeroen Sikma

DRUK

Drukkerij Tesink - Zutphen

(DIGITALE) VERSPREIDING

Deze uitgave valt onder de Creative Commons BY-NC-ND licentie.

LOSSE BESTELLING

Nummer per stuk €11,30

ABONNEMENTEN (per jaar, vanaf 1 februari 2022)

Bibliotheken, bedrijven, instellingen	€65,80
Studenten	€25,80
Overigen	€35,80
KNAG-leden krijgen een korting van	€ 5,00

Abonnementen worden verlengd tenzij opgezegd uiterlijk 1 maand voor het verstrijken van de abonnementsperiode.

ARTIKELEN/RECENSIES

Artikelen, recensies, mededelingen en reacties kunnen worden aangeboden aan het redactieadres of via agora.secretaris@gmail.com. Dit geldt ook voor mededelingen en aankondigingen met betrekking tot congressen, studiedagen en andere evenementen op het gebied van de sociaalruimtelijke wetenschappen. Auteursrichtlijnen zijn beschikbaar via de website.

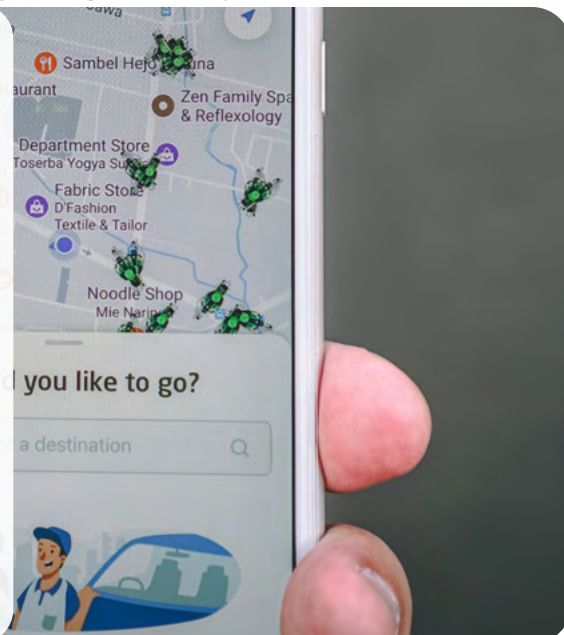
ADVERTENTIES

Informatie via agora.secretaris@gmail.com.

De uitgave van AGORA wordt mede mogelijk gemaakt door steun van het Departement Sociale Geografie & Planologie (UU), de Afdeling Sociale en Economische Geografie (KU Leuven), het departement Geografie van de Vrije Universiteit Brussel (VUB), de Vakgroep Geografie (UGent) en het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG).

Platformeconomie en ruimte

Dit themanummer verkent de ruimtelijke componenten van de platformeconomie. De opkomst van platformen als online (markt) plaatsen wordt zelden als iets ruimtelijk gezien. Sterker nog, reviewmechanismen nemen de rol van interpersoonlijk vertrouwen over en algoritmes faciliteren het zoek- en vindproces zonder dat nabijheid nodig is. Mede hierdoor hebben enkele platformen stormachtig de wereld veroverd. Airbnb is één van de grootste aanbieders van vakantieaccommodaties en van San Francisco tot Kaapstad gebruiken mensen Uber om een taxirit te regelen. Toch is ruimte ook in de platformeconomie erg belangrijk. Zo krijgen platformen vaak eerst in grote steden voet aan de grond, alvorens ze naar minder stedelijke regio's verspreiden. De impact van platformen in deze gebieden kan echter sterk verschillen. Ook zorgen nationale wet- en regelgeving en lokale protesten voor verschillen. Ruimte speelt in het wetenschappelijk en maatschappelijk debat echter nog maar een beperkte rol.

VOLGENDE NUMMER...

Ouder worden is normaal: als we jong zijn, willen we zo snel mogelijk groter worden, zodat we eindelijk mogen doen wat we willen! Ouder worden gaat dan ook steevast gepaard met verandering: we gaan uit huis, starten misschien wel een eigen gezin of huishouden en proberen onze weg te vinden in de wereld. Velen onder ons maken ons eigen plekje in de wereld: onze thuis. We hechten collectief veel waarde aan ons thuisgevoel, en we werken daar ook voortdurend aan: dingen die we bereikt hebben, souvenirs, huisgenoten, partners, kinderen, allemaal beïnvloeden ze hoe ons thuis fysiek vorm krijgt. Als wij veranderen, verandert ons thuis vaak mee: waarom zou dat dan stoppen als we ouder worden? Nochtans horen we vaak dat ouderen weerstand zouden bieden tegen verandering, vooral in hun eigen huis. We geven je graag een blik in het levensverhaal van Karel en Eva (fictief), een koppel dat hun thuis is blijven aanpassen om er, ondanks alles, te kunnen blijven.

Karel en Eva, een jong koppel, hebben twee jonge kinderen en houden van kleine meubeltjes met plantjes en decoraties. De inkleding van hun leefruimte is warm en zacht, met een groot tapijt en comfortabele, lage zetels. De kinderen moeten oppassen voor de plantjes en het tafeltje, want dat is design.

De kinderen zijn het huis uit, en Eva is weduwe geworden. Na een val over het tapijt heeft ze haar heup onherstelbaar bezeerd, waardoor ze nu met een rolstoel bewegen moet. Om vlot rond te kunnen bewegen, heeft ze met spijt in het hart haar salontafeltje en tapijt moeten opbergen in de kelder. De tweede sofa staat daar ook – zij kon er niet meer in gaan zitten. Binnenshuis loopt Eva nog soms rond, waarbij ze zich vasthoudt aan handgrepen die haar kinderen overal hebben laten plaatsen. Haar broers komen vaak op bezoek om haar gezelschap te houden en om haar te helpen met allerlei klusjes. Als haar broers vertrekken, voelt Eva zich vaak alleen. Haar zoon belt haar daarom elke avond.

AGORA